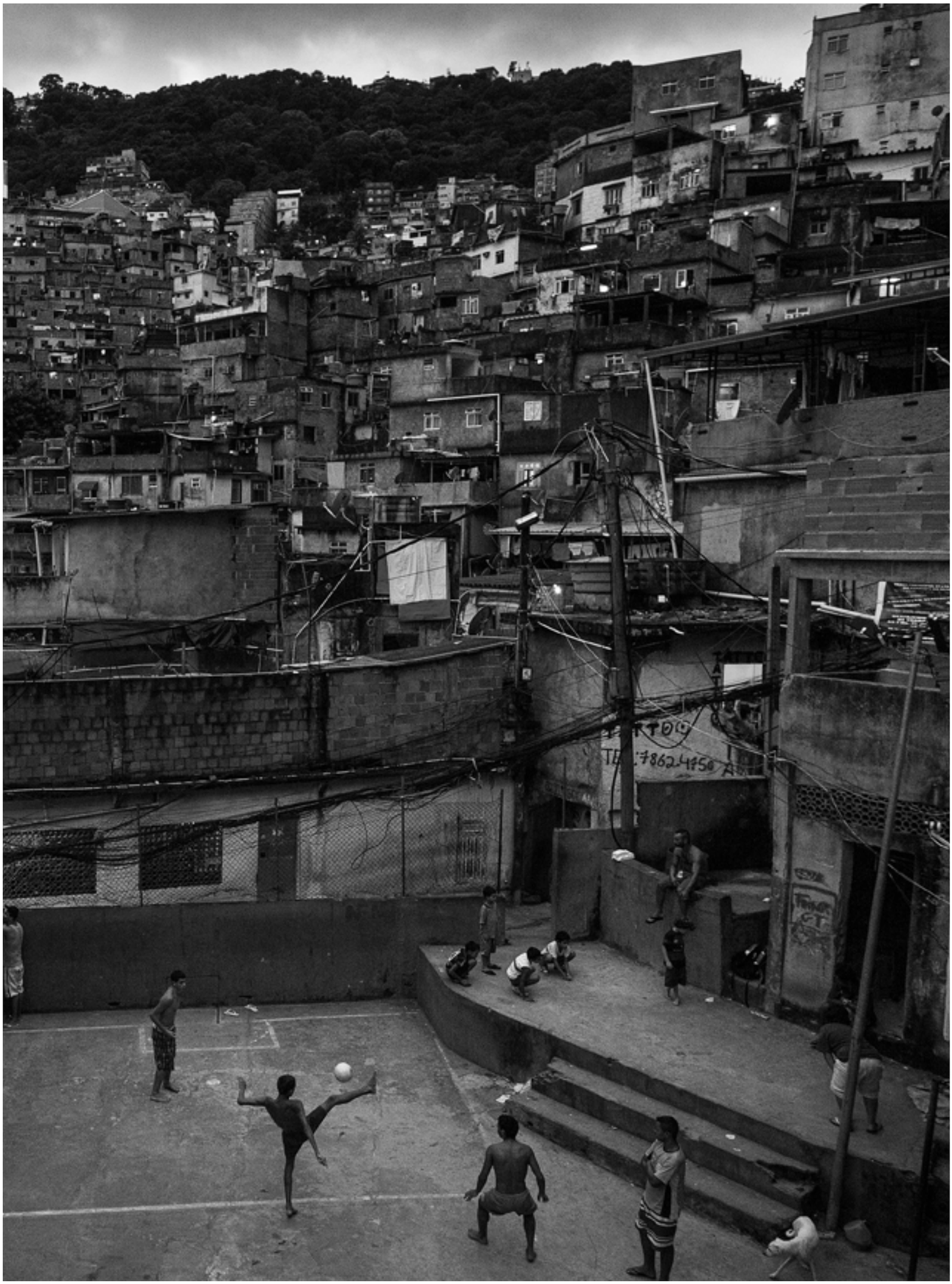

Η εξάπλωση των φτωχογειτονιών

Mike Davis

Άφησε το μυαλό του να ταξιδέψει καθώς ατένιζε την πόλη, μισή παραγκούπολη, μισή παράδεισος. Πώς μπορούσε ένα μέρος να είναι τόσο άσχημο και βίαιο, αλλά ταυτόχρονα όμορφο;

Cris Abani

Η εκπληκτική εξάπλωση των φτωχογειτονιών* είναι το βασικό θέμα του *The Challenge of Slums (Η πρόκληση των φτωχογειτονιών)*, μια ιστορική και νηφάλια αναφορά που δημοσιεύθηκε τον Οκτώβριο του 2003 από το Πρόγραμμα Ανθρωπίνων Οικισμών του ΟΗΕ (UN-HABITAT). Αυτή η πρώτη παγκόσμια καταγραφή της αστικής φτώχιας, που ακολουθεί τα βήματα των Friedrich Engels, Henry Mayhew, Charles Booth, και Jacob Riis, κορυφώνει δύο αιώνες επιστημονικής έρευνας της ζωής των φτωχογειτονιών, που ξεκίνησε με το βιβλίο *Survey of Poverty in Dublin (Έρευνα της Φτώχειας στο Δουβλίνο)* του James Whitelaw το 1805. Αποτελεί επίσης, το πολυαναμενόμενο εμπειρικό αντίστοιχο των προειδοποιήσεων της Παγκόσμιας Τράπεζας τη δεκαετία του '90, ότι η αστική φτώχεια θα γινόταν το «πιο σημαντικό και πολιτικά εκρηκτικό πρόβλημα του επόμενου αιώνα».

Το *The Challenge of Slums*, με τη συνεργασία παραπάνω από 100 ερευνητών, ενσωματώνει τρεις νέες πηγές ανάλυσης και δεδομένων. Αρχικά, βασίζεται σε συνοπτικές μελέτες περιπτώσεων φτώχειας, κατάστασης της φτωχογειτονιάς και πολιτικής κατοικίας σε 34 μητροπόλεις, από το Abidjan μέχρι το Σύδνεϋ. Το πρόγραμμα αυτό συντονίστηκε για την UN-HABITAT από τη Μονάδα Αναπτυξιακού Σχεδιασμού (Development Planning Unit) του University College του Λονδίνου. Δεύτερον, χρησιμοποιεί μια μοναδική συγκριτική βάση δεδομένων για 237 πόλεις παγκοσμίως, που δημιουργήθηκε από το πρόγραμμα Αστικοί Δείκτες της UN-HABITAT (Development Planning Unit) για τη Σύνοδο Κορυφής της Κωσταντινούπολης το 2001 (2001 Istanbul + 5 Urban Summit). Και τρίτον, ενσωματώνει δεδομένα παγκόσμιας έρευνας νοικοκυριών, πράγμα που ανοίγει νέους δρόμους συμπεριλαμβάνοντας την Κίνα και την πρώην Σοβιετική Ένωση. Οι συγγραφείς του ΟΗΕ αναγνωρίζουν την εργασία του Branko Milanovic, του οικονομολόγου της Παγκόσμιας Τράπεζας, που πρωτοπορώντας έκανε αυτές τις έρευνες σαν δυναμικό μικροσκόπιο για τη μελέτη της παγκόσμιας ανισότητας. (Σε ένα από αυτά τα άρθρα, ο Milanovic εξηγεί: «για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία, ερευνητές εξακρίβωσαν δεδομένα πάνω στη διανομή του εισοδήματος ή του πλούτου [δαπάνες ή κατανάλωση] μεταξύ του 90%, ή και παραπάνω, του παγκόσμιου πληθυσμού».) Αν οι αναφορές της Διακυβερνητικής Επιτροπής της Κλιματικής Αλλαγής αντιπροσωπεύουν μια πρωτοφανή επιστημονική συναίνεση πάνω στους κινδύνους της υπερθέρμανσης του πλανήτη, τότε το *The Challenge of Slums* φαίνεται να είναι μια το ίδιο έγκυρη προειδοποίηση για την παγκόσμια καταστροφή λόγω της αστικής φτώχειας.

Αλλά τι είναι μια «φτωχογειτονιά»; Ο πρώτος δημοσιευμένος ορισμός φέρεται να συναντάται το 1812 στο *Vocabulary of the Flash Language (Λεξικό της Αργκό)* του κατάδικου συγγραφέα James Hardy Vaux, όπου είναι συνώνυμη με *"rack-et" ή «εμπόριο εγκληματικότητας»*. Ωστόσο, μέχρι τα χρόνια της χολέρας των δεκαετιών του 1830 και του 1840, οι φτωχοί έμεναν σε φτωχογειτονιές αντί να τις κατασκευάζουν. Ο Cardinal Wiseman, στα γραπτά του σχετικά με την αστική μεταρρύθμιση, μερικές φορές μετατρέπει τη λέξη *slum (χώρος όπου συμβαίνουν ακολασίες)* από αργκό του δρόμου σε ορισμό που άνετα θα χρησιμοποιούνταν από ευγενείς συγγραφείς. Μέχρι τα μέσα του αιώνα φτωχογειτονιές εμφανίστηκαν στη Γαλλία, την Αμερική και την Ινδία και γενικά αναγνωρίστηκαν σαν διεθνές φαινόμενο. Ειδήμονες και περιηγητές συζητούσαν για το που ήταν χειρότερη η ανθρώπινη υποβάθμιση: Whitechapel ή La Chapelle, Gorbals ή Liberties, Pig Alley ή Mulberry Bend. Σε μια έρευνα του 1895 για «τους φτωχούς στις μεγάλες

* Με τη λέξη *φτωχογειτονιά* στο κείμενο μεταφράζεται ο όρος *slum*

πόλεις», το Scribner's Magazine ψήφισε τα Fondaci της Νάπολη σαν τις «πιο φρικαλέες ανθρώπινες κατοικίες στο πρόσωπο της γης», αλλά ο Gorky ήταν σίγουρος ότι η ονομαστή περιοχή Khitrov της Μόσχας ήταν στην πραγματικότητα «το κατώτατο βάθος», ενώ ο Kipling γελούσε και παρέσυρε τους αναγνώστες του «βαθύτερα και βαθύτερα ακόμα», στην Colootollah, «το χαμηλότερο βόθρο απ' όλους» στην «πόλη της φρικτής νύχτας» της Καλκούτα.

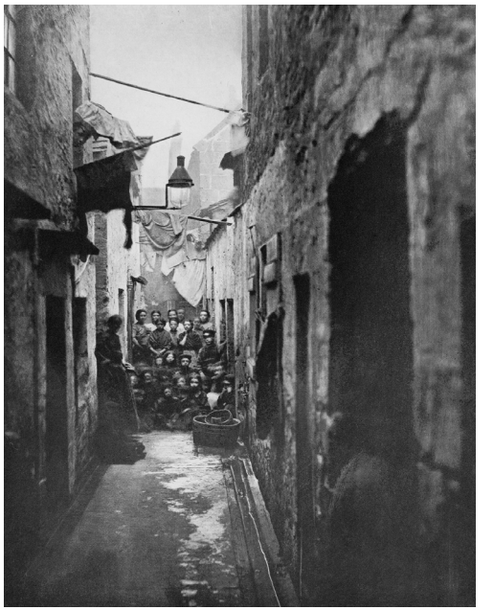

Φτωχογειτονιά στη Γλασκώβη το 1868

Αυτές οι κλασσικές φτωχογειτονιές ήταν διαβόητοι γραφικοί τόποι, αλλά οι μεταρρυθμιστές γενικά συμφωνούσαν με τον Charles Booth -τον Dr. Livingston των παριών του Λονδίνου- ότι όλες οι φτωχογειτονιές χαρακτηριζόταν από ένα αμάγαλμα ετοιμόρροπης κατοικίας, υπερπληθυσμού, ασθενειών, φτώχειας και εξαχρείωσης. Για τους φιλελεύθερους του 19ου αιώνα, φυσικά, η ηθική διάσταση ήταν καθοριστική, και η φτωχογειτονιά ήταν γι' αυτούς πρώτα και πάνω απ' όλα ένα μέρος όπου ένα αδιόρθωτο και άγριο κοινωνικό «υπόλειμμα» σάπιζε με ανήθικη και συχνά ταραχώδη λαμπρότητα. Πράγματι, πολλές λογοτεχνικές αναφορές «γαργαλούσαν» τη βικτωριανή μεσαία τάξη με ζωηρές και μακάβριες ιστορίες από τη σκοτεινή πλευρά της πόλης. Το *Savages* εξύμνησε την Reverend Chapin στο *Humanity in the City (Ανθρωπότητα στην πόλη, 1854)*, «όχι σε ζοφερά δάση, αλλά κάτω από τη λάμψη της γκαζόλαμπας και υπό το βλέμμα των αστυνομικών, με πολεμικές ιαχές και αντίστοιχα clubs, ενδύματα φανταστικά και ψυχές τόσο άγριες όσο οι συγγενείς τους στον αντίποδα». Σαράντα χρόνια μετά, η νέα Διεύθυνση Εργασίας των Η.Π.Α., στην πρώτη «επιστημονική» έρευνα της αμερικάνικης οικιστικής ζωής της εργατικής τάξης (*The Slums of Baltimore, Chicago, New York and Philadelphia, 1894 - Οι φτωχογειτονιές της Βαλτιμόρης, του Σικάγο, της Νέας Υόρκης και της Φιλαδέλφεια*), ακόμα προσδιόριζε τη φτωχογειτονιά σαν «μια περιοχή με βρώμικους δρόμους, ιδιαίτερα όταν κατοικείται από εξαθλιωμένο και εγκληματικό πληθυσμό».

Μια παγκόσμια απογραφή των slums

Οι συγγραφείς του *The Challenge of Slums* απορρίπτουν αυτές τις βικτωριανές συκοφαντίες, αλλά διατηρούν με διαφορετικό τρόπο τον κλασσικό ορισμό της φτωχογειτονιάς που χαρακτηρίζεται από υπερπληθυσμό, φτωχή ή άτυπη κατοικία, ακατάλληλη πρόσβαση σε ασφαλές νερό και αποχέτευση, ανασφάλεια νομής. Αυτός ο λειτουργικός ορισμός, που υιοθετήθηκε επίσημα σε μια συνάντηση των Ηνωμένων Εθνών στο Ναϊρόμπι τον Οκτώβριο του 2002, «περιορίζεται στα φυσικά και νομικά χαρακτηριστικά του οικισμού» και αποφεύγει τις πιο δύσκολα μετρήσιμες «κοινωνικές διαστάσεις», αν και εξισώνει στις περισσότερες περιπτώσεις την οικονομική και κοινωνική περιθωριοποίηση. Περικλείοντας περιαστικές παραγκουπόλεις καθώς και αρχετυπικούς αστικούς οικισμούς, αυτή η πολυδιάστατη προσέγγιση είναι στην ουσία ένας πολύ συντηρητικός δείκτης αυτού που χαρακτηρίζεται ως φτωχογειτονιά· πολλοί αναγνώστες θα μείνουν έκπληκτοι από το αντί-βιωματικό εύρημα ότι μόνο το 19,6% των μεξικανών που ζουν στις πόλεις, ζουν σε φτωχογειτονιές (είναι γενικά αποδεκτό από ντόπιους ειδικούς ότι σχεδόν τα δύο τρίτα των μεξικανών ζουν σε *colonias populares* ή παλαιότερους οικισμούς). Ακόμα και χρησιμοποιώντας αυτόν τον περιορισμένο ορισμό, οι ερευνητές των Ηνωμένων Εθνών υπολογίζουν ότι υπήρχαν τουλάχιστον 921 εκατομμύρια κάτοικοι σε φτωχογειτονιές το 2001 και πάνω από 1 δισεκατομμύριο το 2005: σχεδόν ίσοι με τον πληθυσμό του πλανήτη όταν ο νεαρός Engels για πρώτη φορά τόλμησε να κυκλοφορήσει μέσα στους σκοτεινούς δρόμους του St. Giles και της Old Town Manchester το 1844.

Πράγματι, ο νεοφιλελεύθερος καπιταλισμός από το 1970 και έπειτα πολλαπλασίασε εκθετικά τη φημισμένη φτωχογειτονιά του Tom-all-Alone στο *Bleak House* του

Dickens. Οι κάτοικοι των φτωχογειτονιών, ενώ είναι μόνο το 6% του πληθυσμού της πόλης των αναπτυγμένων χωρών αποτελούν το συγκλονιστικό 78,2% των άστεων στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες· αυτό ισούται ακριβώς με το ένα τρίτο του παγκόσμιου αστικού πληθυσμού.

Σύμφωνα με την UN-HABITAT, τα μεγαλύτερα παγκοσμίως ποσοστά κατοίκων φτωχογειτονιών εντοπίζονται στην Αιθιοπία (ένα εκπληκτικό 99,4%), στο Αφγανιστάν (98,5%) και στο Νεπάλ (92%). Η Βομβάη, με 10 έως 12 εκατομμύρια καταληψίες και κατοίκους παραγκουπόλεων, είναι η παγκόσμια πρωτεύουσα των φτωχογειτονιών, ακολουθούν το Μεξικό και η Ντάκα με 9 έως 10 εκατομμύρια η καθεμία, και έπειτα το Λάγος, το Κάιρο, το Καράτσι, η Κινσάσα-Μπραζαβίλ, το Σάο Πάολο, η Σανγκάι και το Δελχί με 6 έως 8 εκατομμύρια η καθεμία.

Πίνακας 1*: Οι μεγαλύτεροι πληθυσμοί φτωχογειτονιών ανά χώρα.

Χώρα	**Φτωχογειτονιά επί τοις 100 του αστικού πληθυσμού**	**Νούμερα (εκατομμύρια)**
Κίνα	37,8	193,8
Ινδία	55,5	158,4
Βραζιλία	36,6	51,7
Νιγηρία	79,2	41,6
Πακιστάν	73,6	35,6
Μπαγκλαντές	84,7	30,4
Ινδονησία	23,1	20,9
Ιράν	44,2	20,4
Φιλιππίνες	44,1	20,1
Τουρκία	42,6	19,1
Μεξικό	19,6	14,7
Νότια Κορέα	37,0	14,2
Περού	68,1	13,0
Η.Π.Α.	5,8	12,8
Αίγυπτος	39,9	11,8
Αργεντινή	33,1	11,0
Τανζανία	92,1	11,0
Αιθιοπία	99,4	10,2
Σουδάν	85,7	10,1
Βιετνάμ	47,4	9,2

* Αυτές οι εκτιμήσεις προέρχονται από τις μελέτες περιπτώσεων του UN-HABITAT 2003 και από έναν μέσο όρο δεκάδων διαφορετικών πηγών

Οι πιο γρήγορα αναπτυσσόμενες φτωχογειτονιές βρίσκονται στη Ρωσική Ομοσπονδία (ειδικότερα σε πρώην «σοσιαλιστικές πόλεις εταιριών», εξαρτώμενες από μία, τώρα πια κλειστή βιομηχανία, και στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, όπου η αστική εγκατάλειψη ήρθε με την ίδια ιλιγγιώδη ταχύτητα της οικονομικής ανισότητας και της δημόσιας αποεπένδυσης. Το 1993 το Πρόγραμμα Αστικών Δεικτών του ΟΗΕ ανάφερε ποσοστό φτώχειας 80% ή και υψηλότερο στο Μπακού (Αζερμπαϊτζάν) και στο Γερεβάν(Αρμενία). Ομοίως, ο σοβιετικός αστικός πυρήνας από σκυρόδεμα και ατσάλι του Ουλάν Μπατόρ είναι περικυκλωμένος από μια θάλασσα 500.000, ή και παραπάνω, εξαθλιωμένων πρώην κτηνοτρόφων, που ζουν σε σκηνές που ονομάζονται *gers*. Λίγοι από αυτούς καταφέρνουν να φάνε πάνω από μια φορά τη μέρα.

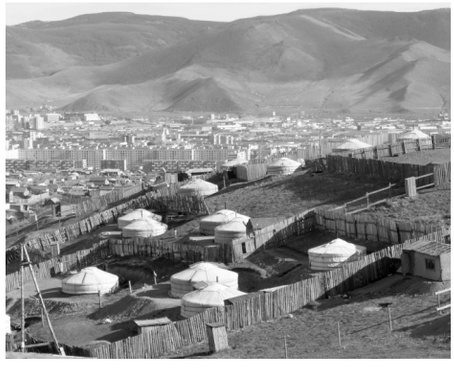

Gers στο Ουλάν Μπατόρ, Μογγολία

Οι φτωχότεροι αστικοί πληθυσμοί, ωστόσο, βρίσκονται πιθανότατα στη Λουάντα, στο Μαούτο, στην Κινσάσα και στην Κοτσαμπάμπα (Βολιβία), όπου τα δύο τρίτα

Λουάντα, Αγκόλα

των κατοίκων ή παραπάνω κερδίζουν λιγότερα από το κόστος της ελάχιστης αναγκαίας καθημερινής ποσότητας τροφής. Στη Λουάντα, όπου το ένα τέταρτο των νοικοκυριών έχει κατά κεφαλή κατανάλωση λιγότερα από 75 σεντς την ημέρα, η παιδική θνησιμότητα (κάτω από 5 ετών) ήταν στο τρομακτικό ποσοστό 320/1000 το 1993 - το υψηλότερο του κόσμου.*

Σίγουρα, δε ζουν όλοι οι φτωχοί των πόλεων σε φτωχογειτονιές, ούτε είναι όλοι οι κάτοικοι των φτωχογειτονιών φτωχοί· πράγματι, το *The Challenge of Slums* υπογραμμίζει ότι σε κάποιες πόλεις η πλειοψηφία των φτωχών ζουν έξω από τις φτωχογειτονιές με τη στενή έννοια του όρου. Αν και οι δύο κατηγορίες προφανώς υπερκαλύπτουν η μία την άλλη στην πλειοψηφία τους, ο αριθμός των φτωχών των πόλεων είναι σημαντικά μεγαλύτερος: τουλάχιστον το μισό του παγκόσμιου αστικού πληθυσμού, όπως προσδιορίζεται από τα σχετικά εθνικά κατώτερα όρια φτώχιας.** Επιπλέον, σχεδόν το ένα τέταρτο των κατοίκων των πόλεων (σύμφωνα με έρευνα του 1988), ζουν σε ακραίες συνθήκες «απόλυτης» φτώχειας, επιβιώνοντας με ένα δολάριο ή λιγότερο την ημέρα. Αν τα στοιχεία του ΟΗΕ είναι ακριβή, η διαφορά του κατά κεφαλήν εισοδήματος σε κάθε νοικοκυριό μεταξύ μιας πλούσιας πόλης, όπως το Σιάτλ, και μιας πολύ φτωχής, όπως το Ιμπαντάν (Νιγηρία), είναι τόσο μεγάλη όσο 739/1 - απίστευτη ανισότητα.

Kampung, Τζακάρτα, Ινδονησία

Ακριβή στατιστικά είναι στην πραγματικότητα δύσκολο να βρεθούν, γιατί οι φτωχοί πληθυσμοί και οι πληθυσμοί των φτωχογειτονιών συχνά υποεκτιμούνται εσκεμμένα και μαζικά από τις αρχές. Στα τέλη της δεκαετίας του '80, για παράδειγμα, η Μπανγκόκ είχε επίσημο ποσοστό φτώχειας μόνο 5%, αν και έρευνες κατέληξαν ότι περίπου το ένα τέταρτο του πληθυσμού (1,15 εκατομμύρια) ζούσαν σε φτωχογειτονιές και κατειλημμένους καταυλισμούς. Ομοίως, η κυβέρνηση του Μεξικό ισχυριζόταν τη δεκαετία του '90 ότι μόνο ένας στους δέκα κατοίκους των πόλεων ήταν πραγματικά φτωχοί, παρά τα αδιαμφισβήτητα στοιχεία του ΟΗΕ που έδειχναν το 40% περίπου να ζει με λιγότερο από 2$ τη μέρα. Επίσης διαβόητα για τη διαστρέβλωση της φτώχειας στις πόλεις είναι και τα Ινδονησιακά και Μαλαισιανά στατιστικά στοιχεία. Το επίσημο ποσοστό για τη Τζακάρτα, όπου οι περισσότεροι ερευνητές εκτιμούν ότι το ένα τέταρτο του πληθυσμού είναι κάτοικοι των φτωχογειτονιών *kampung*, είναι απλώς παράλογο: λιγότερο από 5%. Στη Μαλαισία, ο γεωγράφος Jonathan Rigg διαμαρτύρεται ότι ο επίσημος υπολογισμός της φτώχειας «δεν παίρνει υπόψη το υψηλότερο κόστος ζωής» και εσκεμμένα υποεκτιμά τους φτωχούς Κινέζους. Ο αστικός κοινωνιολόγος Erhard Berner, εν τω μεταξύ, πιστεύει ότι οι προσεγγιστικοί υπολογισμοί για τη Μανίλα είναι σκοπίμως ασαφείς και ότι τουλάχιστον το 1/8 του πληθυσμού των φτωχογειτονιών δεν έχει καταμετρηθεί.

Μια τυπολογία των φτωχογειτονιών

Πιθανόν να υπάρχουν 200.000 φτωχογειτονιές στον πλανήτη, όπου ο πληθυσμός κυμαίνεται από μερικές εκατοντάδες σε περισσότερο από ένα εκατομμύριο ανθρώπους. Μόνο οι πέντε μεγαλύτερες μητροπόλεις της Νότιας Ασίας (Καράτσι, Βομβάη, Δελχί, Καλκούτα και Ντάκα) περιλαμβάνουν 15.000 διακριτές κοινότητες φτωχογειτονιών, των οποίων ο συνολικός πληθυσμός υπερβαίνει τα 20 εκατομμύρια. «Μεγα-φτωχογειτονιες» προκύπτουν όταν παραγκουπόλεις και κοινότητες καταληψιών ενώνονται σε συνεχόμενες ζώνες ανεπίσημης κατοικίας και φτώχειας, συνήθως στην περιφέρεια του άστεως. Στην Πόλη του Μεξικό, για παράδειγμα, το 1992 είχε εκτιμηθεί ότι υπήρχαν 6,6 εκατομμύρια ανθρώπων χαμηλού εισοδήματος που ζούσαν σε 248 συνεχόμενα τετραγωνικά χιλιόμετρα ανεπίσημης κατοικίας. Αντίστοιχα, οι περισσότεροι από τους φτωχούς στη Λίμα, ζουν σε τρία μεγάλα περιφερειακά *conos* ακτινωτά από το κέντρο της πόλης· τόσο τεράστιες χωρικές συγκεντρώσεις αστικής φτώχειας είναι επίσης συχνές στην Αφρική και τη Μέση Ανατολή. Στη Νότια Ασία, από την άλλη πλευρά, οι φτωχοί των πόλεων συνηθίζουν να ζουν σε πολύ μεγαλύτερο αριθμό διακριτών φτωχογειτονιών που τοποθετούνται

* Εναλλακτικά, η παιδική θνησιμότητα της Λουάντα είναι 400 φορές υψηλότερη από αυτή στη Rennes, Γαλλία, την πόλη με τη χαμηλότερη κάτω των 5 ετών θνησιμότητα (Shi, "How Access to Urban Portable Water Sewerage Connections Affects Child Mortality," σ. 2)

** Στην Καλκούτα, για παράδειγμα, το όριο της φτώχειας καθορίζεται σαν το χρηματικό αντίστοιχο για 2.100 θερμίδες για καθημερινή διατροφή. Έτσι, ο φτωχότερος άνθρωπος στην Ευρώπη, το πιθανότερο, είναι ένας πλούσιος άνθρωπος στην Καλκούτα και αντίστροφα (Kavita Datta and Gareth A. Jones, "Preface" in Datta and Jones (eds), Housing and Finance in Developing Countries, London 1999, p. xvi. III)

ευρέως διάσπαρτες στον αστικό ιστό, σε μορφές με πολυπλοκότητα σχεδόν ενός φράκταλ. Στην Καλκούτα, για παράδειγμα, χιλιάδες *thika bustees* -εννέα καταλύματα από πέντε παράγκες το καθένα, με κοινά δωμάτια 45 τετραγωνικών μέτρων, κατά προσέγγιση, με τον απίστευτο αριθμό των 13,4 ανθρώπων- αναμειγνύονται με μια ποικιλία άλλων συνθηκών κατοικίας και χρήσεων γης. Στη Ντάκα, πιθανόν να έχει περισσότερο νόημα να ληφθούν υπόψη οι περιοχές χωρίς φτωχογειτονιές σαν θύλακες σε ένα εντυπωσιακό matrix ακραίας φτώχειας.

Αν και μερικές φτωχογειτονιές έχουν μεγάλη προϊστορία -η πρώτη φαβέλα του Ρίο Ντε Τζανέιρο, η Morro de Providencia, ιδρύθηκε τη δεκαετία του 1880- οι περισσότερες μεγα-φτωχογειτονιές επεκτάθηκαν από το 1960 και μετά. Η Ciudad Nezahualcoyotl, για παράδειγμα, είχε το πολύ 10.000 κατοίκους το 1957· σήμερα αυτό το φτωχό προάστιο της Πόλης του Μεξικό έχει 3 εκατομμύρια κατοίκους. Το εξαπλωνόμενο Manshiet Nasr έξω από το Κάιρο, ξεκίνησε σαν κατασκήνωση για τους οικοδόμους που έχτιζαν το Nasr City τη δεκαετία του 1960, ενώ η απέραντη φτωχογειτονιά Orangi/Baldi σε λόφο στο Καράτσι, με τον ανάμεικτο πληθυσμό από μουσουλμάνους πρόσφυγες από την Ινδία και το Panthas των Αφγανικών συνόρων, ιδρύθηκε το 1965. Η Villa El Salvador -μία από τις μεγαλύτερες *barriadas* της Λίμα- ιδρύθηκε το 1971 με τη χορηγία της στρατιωτικής κυβέρνησης του Περού και μέσα σε μερικά χρόνια είχε πληθυσμό πάνω από 300.000.

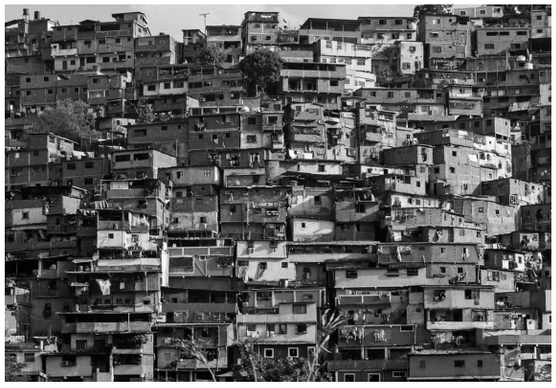
Καράκας, Βενεζουέλα

Παντού στον Τρίτο Κόσμο η επιλογή κατοικίας είναι μια δύσκολη διαφορική εξίσωση μπερδεμένων παραμέτρων. Όπως περίφημα τόνισε ο αναρχικός αρχιτέκτονας Jon Turner, «η κατοικία είναι ρήμα». Οι φτωχοί των πόλεων πρέπει να λύσουν μια πολύπλοκη εξίσωση, καθώς πρέπει να βελτιστοποιήσουν το κόστος, την ασφάλεια της διαμονής, την ποιότητα της στέγασης, τη διαδρομή προς τη δουλειά, και μερικές φορές την προσωπική ασφάλεια. Για μερικούς ανθρώπους, συμπεριλαμβανομένων πολλών κατοίκων των πεζοδρομίων, ένα μέρος κοντά σε μια δουλειά -ας πούμε σε μια αγορά ή σε έναν σιδηροδρομικό σταθμό- είναι ακόμα πιο σημαντική από

Πίνακας 2: Οι 30 μεγαλύτερες φτωχογειτονιές (2005).

Φτωχογειτονιά	**Πληθυσμός (εκατομμύρια)**	**Φτωχογειτονιά**	**Πληθυσμός (εκατομμύρια)**
Nezal/ Chalco/ Izta (Πόλη του Μεξικό)	4,0	Dbaravi (Βομβάη)	0,8
Libertador (Καράκας)	2,2	Kibera (Ναϊρόμπι)	0,8
El Sur/ Ciudad Bolivar (Μπογκοτά)	2,0	El Alto (Λα Παζ)	0,8
San Juan de Luriganchi (Λίμα)	1,5	City of Dead (Κάιρο)	0,8
Cono Sur (Λίμα)	1,5	Sucre (Καράκας)	0,6
Ajengunle (Λάγος)	1,5	Islamabar (Τεχεράνη)	0,6
Sadr City (Βαγδάτη)	1,5	Tlalpan (Πόλη του Μεξικό)	0,6
Soweto (Gauteng)	1,5	Inanda INK (Durban)	0,5
Gaza (Παλαιστίνη)	1,3	Manshiet Nasr (Κάιρο)	0,5
Orangi Township (Καράτσι)	1,2	Altindag (Άγκυρα)	0,5
Cape Flats (Cape Town)	1,2	Mathare (Ναϊρόμπι)	0,5
Pikine (Ντακάρ)	1,2	Aguas Blancas (Cali)	0,5
Imbaba (Κάιρο)	1,0	Agege (Λάγος)	0,5
Ezbel El-Huggaba (Κάιρο)	1,0	Cite-Soleil (Port-au-Prince)	0,5
Cazenga (Λουάντα)	0,8	Masina (Κινσάσα)	0,5

μια στέγη. Για άλλους, η σχεδόν δωρεάν γη αξίζει επικές μετακινήσεις από τα προάστια στο κέντρο. Η χειρότερη περίπτωση για όλους, είναι η ακριβή τοποθεσία χωρίς δημόσιες παροχές ή ασφάλεια διαμονής. Στο διάσημο μοντέλο του Turner, που βασίζεται στη δουλειά του στο Περού τη δεκαετία του 1960, οι αγρότες μετανάστες πρώτα μετακινούνται από την εξοχή στο κέντρο της πόλης -τοποθεσία με κάθε τίμημα- για να βρούνε δουλειά· μετά, με τη σιγουριά της εργασίας μετακινούνται προς την περιφέρεια, όπου είναι εφικτό να αποκτήσουν ιδιοκτησία. Αυτή η μορφή εξέλιξης από «μπροστάρη» (bridgeheader) σε «εδραιωμένο» (consolidator), σύμφωνα πάντα με την ορολογία του, είναι φυσικά μια εξιδανίκευση που μπορεί να αφορά ιστορικά μια παροδική κατάσταση σε μια ήπειρο ή χώρα.

Η πλωτή φτωχογειτονιά Makoko, Λάγος, Νιγηρία

Σε μια πιο εκλεπτυσμένη ανάλυση, ο ειδικός σε θέματα κατοίκησης, ο Ahmed Soliman, αναφέρεται σε τέσσερις βασικές στρατηγικές εύρεσης στέγης για τους φτωχούς στο Κάιρο. Πρώτον, αν η πρόσβαση σε κεντρικές αγορές εργασίας είναι μια παράμετρος, η οικογένεια μπορεί να εξετάσει το ενδεχόμενο να νοικιάσει ένα διαμέρισμα· τα κτίσματα προς ενοικίαση προσφέρουν κεντρικότητα και ασφάλεια νομής, αλλά είναι ακριβά και δεν προσφέρουν το ενδεχόμενο ιδιοκτησίας. Η δεύτερη επιλογή είναι κεντρική τοποθεσία αλλά ανεπίσημη στέγαση: μια κατάσταση που περιγράφεται από τον Soliman σαν «ένα πολύ μικρό δωμάτιο ή στέγη με μικρό χώρο, με φτωχής ποιότητας περιβάλλον και φτηνό ή καθόλου ενοίκιο, με καλή πρόσβαση σε ευκαιρίες εργασίας, αλλά χωρίς ελπίδα ασφαλούς διαμονής. Τέτοιοι παράνομοι διαμένοντες θα αναγκαστούν να μετακινηθούν σε κατασκηνώσεις καταληψιών ή σε ημι-ανεπίσημες κατοικίες.»

Κάιρο, Αίγυπτος

Η τρίτη και φτηνότερη λύση είναι η κατάληψη δημόσιας γης, συνήθως στα προάστια της ερήμου του Καΐρου και σχεδόν πάντα με ατμοσφαιρική ρύπανση· το αρνητικό αντάλλαγμα είναι το πολύ υψηλό κόστος της μετακίνησης προς τη δουλειά και η άρνηση της κυβέρνησης να παρέχει υποδομές. «Για παράδειγμα, η κατειλημμένη περιοχή στη συνοικία El Dekhila υπήρξε καταυλισμός για 40 χρόνια χωρίς καμία παρέμβαση ή δράση από την πλευρά της τοπικής αρχής». Η τέταρτη λύση, αυτή που επιλέγουν στην πραγματικότητα οι περισσότεροι φτωχοί του Καΐρου, είναι να αγοράσουν ένα κομμάτι γης σε μία από τις αχανείς ημι-άτυπες επεκτάσεις (συχνά σε γη που αγοράζεται από Βεδουίνους ή από χωριά βοσκών) με νόμιμη διαμονή αλλά χωρίς επίσημη άδεια για χτίσιμο. Παρόλο που είναι μακριά από δουλειές, τέτοια μέρη είναι ασφαλή και, μετά από εκτεταμένη κινητοποίηση της κοινότητας και πολιτικές διαπραγματεύσεις, συνήθως τους παρέχονται τα βασικά δημόσια αγαθά.

Παρόμοια μοντέλα ορθολογικής επιλογής μπορούν να προσδιοριστούν για όλες τις πόλεις, δημιουργώντας ένα τεράστιο εύρος τοπικά προσδιορισμένων σχέσεων νομής και τύπων εγκατάστασης. Η τυπολογία που φαίνεται στον Πίνακα 3 που ακολουθεί, είναι μια αναλυτική απλοποίηση που αφαιρεί σημαντικά τοπικά χαρακτηριστικά για χάρη της παγκόσμιας συγκρισιμότητας. Άλλοι αναλυτές μπορεί να δώσουν προτεραιότητα στο νομικό καθεστώς κατοικίας (επίσημο εναντίον άτυπου), αλλά νομίζω ότι η πρώτη απόφαση των νεοαφιχθέντων είναι το αν μπορούν ή όχι να αντέξουν το κόστος να εγκατασταθούν κοντά στις κύριες συγκεντρώσεις εργασίας (πυρήνας εναντίον περιφέρειας).

Πίνακας 3: Τυπολογία φτωχογειτονιάς.

Α. Πυρήνας της πόλης

1. Επίσημη

   Α) κατοικία
      i. από δεύτερο χέρι
      ii. χτισμένη για φτωχους

   Β) δημόσια κατοικία

   Γ) hostels, φτηνοί ξενώνες

2. Άτυπη

   Α) καταληψίες
      i. εγκεκριμένοι
      ii. μη εγκεκριμένοι

   Β) κάτοικοι πεζοδρομίων

Β. Περιφέρεια

1. Επίσημη

   Α) ιδιωτική ενοικίαση

   Β) δημόσια κατοικία

2. Άτυπη

   Α) πειρατικές εκτάσεις
      i. κατειλημμένες από τον ιδιοκτήτη
      ii. νοικιασμένες

   Β) καταληψίες
      i. εγκεκριμένοι
      ii. μη εγκεκριμένοι

   Γ) στρατόπεδα προσφύγων

Στον Πρώτο Κόσμο, φυσικά, υπάρχει μια αρχετυπική διαφοροποίηση μεταξύ του σχήματος "donut" των αμερικανικών πόλεων, με φτωχούς ανθρώπους να συγκεντρώνονται σε εγκαταλελειμμένους πυρήνες και κοντινά προάστια, και των ευρωπαϊκών πόλεων «πιάτων», με μεταναστευτικούς και άνεργους πληθυσμούς παγιδευμένους σε ψηλά κτίσματα στα αστικά περίχωρα. Ας πούμε δηλαδή ότι οι Αμερικάνοι φτωχοί, ζουν στον Ερμή· οι Ευρωπαίοι φτωχοί στον Ποσειδώνα ή στον Πλούτωνα. Όπως δείχνει ο Πίνακας 4, οι κάτοικοι φτωχογειτονιών στον Τρίτο Κόσμο καταλαμβάνουν μια ποικιλία αστικών τροχιών, με τις μεγαλύτερες συγκεντρώσεις σε χαμηλού ύψους περιφέρειες. Σε αντίθεση με την Ευρώπη, η δημόσια κατοικία για τους φτωχούς στο Νότο είναι μια εξαίρεση -Χονγκ Κονγκ, Σιγκαπούρη, Κίνα- παρά ο κανόνας. Κάπου μεταξύ στο ένα πέμπτο και στο ένα τρίτο των φτωχών των πόλεων ζουν μέσα ή κοντά στον αστικό πυρήνα, κυρίως σε παλιότερες νοικιασμένες κατοικίες που φιλοξενούν πολλές οικογένειες.

Πίνακας 4: Που ζουν οι φτωχοί (% του φτωχού πληθυσμού)

Πόλη	**Φτωχογειτονιές της πόλης**	**Περιφερειακές φτωχογειτονιές**
Καράτσι	34	66
Χαρτούμ	17	83
Λουσάκα	34	66
Πόλη του Μεξικό	27	73
Βομβάη	20	80
Ρίο Ντε Τζανέιρο	23	77

1. Φτώχεια στα Κέντρα των Πόλεων

Στις πόλεις της Βόρειας Αμερικής και της Ευρώπης υπάρχει μια βασική διάκριση ανάμεσα στα σπίτια που παραλαμβάνουν οι φτωχοί «από δεύτερο χέρι», όπως τα σπίτια από ψαμμόλιθο στο Χάρλεμ και τα Γεωργιανά σπίτια στο Δουβλίνο, και στα σπίτια που κτίζονται ειδικά για τους φτωχούς, όπως τα *Mietskaserne* του

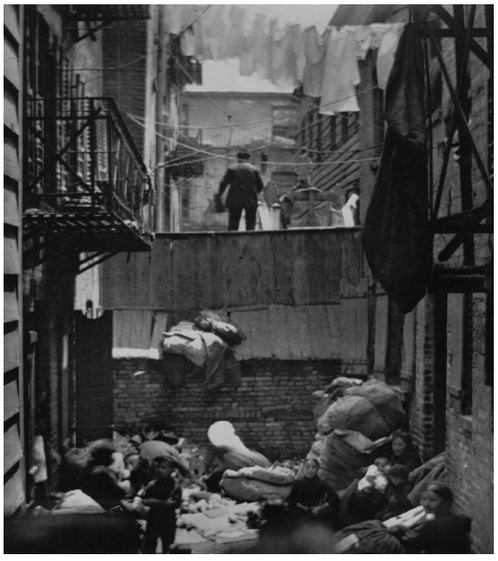

Dumbbells, Νέα Υόρκη, ΗΠΑ

Βερολίνου και τα διαβόητα *dumbbells* στο Lower East Side της Νέα Υόρκης. Παρόλο που στις νεότερες αφρικανικές πόλεις είναι σπάνιες οι κατοικίες «από δεύτερο χέρι», συμπεριλαμβανομένων και των τροποποιημένων αποικιακών επαύλεων και των Βικτωριανών βιλών, είναι αρκετά συνηθισμένες στη Λατινική Αμερική και σε κάποιες Ασιατικές πόλεις. Όσο μεγαλοπρεπή και να ήτανε κάποτε, τα περισσότερα *palomares* της Πόλης της Γουατεμάλα, οι *avenidas* του Pio, τα *conventillos* του Μπουένος Άιρες και του Σαντιάγο, οι *quintas* του Quito και οι *cuarterias* της Παλιάς Αβάνας, σήμερα είναι επικίνδυνα ρημαγμένα και γεμάτα κατοίκους. Ο αρχιτέκτονας David Glasser επισκέφτηκε, για παράδειγμα, μια πρώην μονοκατοικία στο Quito που στέγαζε 25 οικογένειες, δηλαδή 128 ανθρώπους, αλλά δεν είχε λειτουργικές δημοτικές υπηρεσίες. Παρόλο που εξευγενίζονται με ταχείς ρυθμούς ή γκρεμίζονται, κάποιες από τις *vecindades* της Πόλης του Μεξικό είναι ακόμα τόσο πυκνοκατοικημένες όσο η Casa Grande, η πολυκατοικία χαμηλού εισοδήματος που στέγαζε 700 ανθρώπους, την οποία έκανε διάσημη ο ανθρωπολόγος Oscar Lewis στο βιβλίο *Children of Sanchez (Τα παιδιά του Sanchez, 1961)*. Στην Ασία βρίσκουμε αντιστοιχία στις παρηκμασμένες (και πλέον δημοτικές) επαύλεις *zamindar* στην Καλκούτα και στους ποιητικά ονομασμένους «φτωχικούς κήπους» (slumgardens) στο Colombo, του οποίου αποτελούν το 18% των ρημαγμένων κατοικιών. Η περίπτωση όπου συναντάμε τη μεγαλύτερη κλίμακα, παρόλο που τώρα έχει μειωθεί σε μέγεθος και πληθυσμό λόγω αστικής ανάπλασης, είναι μάλλον η Παλιά Πόλη του Πεκίνου που αποτελείται από τα συγκροτήματα Ming και Qing που διαμορφώνονται σε προαύλια και στερούνται κάθε σύγχρονης παροχής.

Bad-el-Oued, Αλγέρι, Αλγερία

Συχνά ολόκληρες μεσοαστικές γειτονιές μετατρέπονται σε φτωχογειτονιές, όπως συνέβη στα *Campos Eliseos* του Σαο Πάολο που ήτανε κάποτε της μόδας ή σε τμήματα του αποικιακού αστικού τοπίου της Λίμα. Από την άλλη, στη φημισμένη παραλιακή περιοχή Bab-el-Oued του Αλγεριού, οι γηγενείς φτωχοί έχουν αντικαταστήσει την αποικιακή εργατική τάξη. Αν και το κυρίαρχο παγκόσμιο μοτίβο είναι η έξωση των φτωχών από το κέντρο, κάποιες πόλεις του Τρίτου Κόσμου αναπαράγουν τον αστικό διαχωρισμό των Ηνωμένων Πολιτειών, με τις μετααποικιακές μεσαίες τάξεις να εγκαταλείπουν τους πυρήνες και να κινούνται προς τα περιφραγμένα προάστια και τις λεγόμενες εξωπόλεις (edge cities). Αυτό συνέβαινε εδώ και καιρό στο Κίνγκστον, όπου ένα τέταρτο του εκατομμυρίου φτωχοί κατοικούν στο υψηλής εγκληματικότητας αλλά πολιτισμικά δυναμικό κέντρο (Downtown), ενώ οι μεσαίες τάξεις μένουν έξω από αυτό (Uptown). Παρομοίως, όταν οι πλούσιοι άρχισαν να εγκαταλείπουν το κέντρο του Μοντεβιδέο κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980 για να εγκατασταθούν σε πιο ελκυστικές γειτονιές στην ανατολική ακτή, άστεγοι εγκαταστάθηκαν στα εγκαταλελειμμένα σπίτια και στα ερειπωμένα ξενοδοχεία. Αυτή η δυναμική διαδοχής προέκυψε πολύ νωρίτερα στη Λίμα όταν οι μεσαίες και ανώτερες τάξεις άρχισαν να εγκαταλείπουν το ιστορικό κέντρο της πόλης μετά τον μεγάλο σεισμό του 1940. Ωστόσο, με την καταστολή των πλανόδιων πωλητών του 1966, υποτίθεται πως εγκαινιάστηκε, υπό την αιγίδα της κυβέρνησης, μια επανάκτηση της περιοχής από τις εργατικές τάξεις των Άνδεων. Στο Γιοχάνεσμπουργκ, εντωμεταξύ, τα γραφεία των επιχειρήσεων και τα αναβαθμισμένα καταστήματα έχουν μετακινηθεί πρόσφατα στα βόρεια προάστια που κατοικούνται κυρίως από λευκούς. Με την ανάμιξη φτωχικών καταλυμάτων και πολυκατοικιών των μεσαίων τάξεων που τη χαρακτηρίζει, η κεντρική εμπορική περιοχή, η οποία κάποτε ήτανε η οικονομική πρωτεύουσα ολόκληρης της ηπείρου, έχει πλέον μετατραπεί σε κέντρο άτυπου εμπορίου και αφρικανικών μικροεπιχειρήσεων.

Το πιο ασυνήθιστο παράδειγμα κτηριακού αποθέματος που άλλαξε χέρια είναι αναμφίβολα η Πόλη των Νεκρών του Κάιρο, όπου ένα εκατομμύριο φτωχοί χρησιμοποιούν τους τάφους των Μαμελούκων ως προκατασκευασμένα στοιχεία στέγασης. Το τεράστιο νεκροταφείο, όπου είναι θαμμένες γενιές σουλτάνων και εμίρηδων, είναι ένα περιτοιχισμένο αστικό νησί περικυκλωμένο από μποτιλιαρισμένους αυτοκινητόδρομους. Οι αρχικοί κάτοικοι, κατά τον 18ο αιώνα, ήτανε φύλακες των τάφων των πλούσιων οικογενειών του Καΐρου, ενώ ακολούθησαν εργάτες ορυχείων και, στη σύγχρονη εποχή, πρόσφυγες του πολέμου του 1967 από το Σινά και το Σουέζ. «Οι εισβολείς», παρατηρεί ο Jeffrey Nedoroscik, ερευνητής στο Αμερικάνικο Πανεπιστήμιο του Καΐρου, «έχουν προσαρμόσει τους τάφους με δημιουργικούς τρόπους, προκειμένου να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των ζωντανών. Τα κενοτάφια και οι ταφόπλακες χρησιμοποιούνται ως γραφεία, κεφαλάρια, τραπέζια και ράφια. Σχοινιά κρεμιούνται από τις ταφόπλακες για το άπλωμα των ρούχων». Σε άλλα σημεία στο Κάιρο που κάποτε ήτανε μια πόλη με 29 συναγωγές, μικρότερες ομάδες καταληψιών έχουν καταλάβει εγκαταλελειμμένα εβραϊκά νεκροταφεία. «Κατά τη διάρκεια μιας επίσκεψης τη δεκαετία του 1980», γράφει ο δημοσιογράφος Max Rodenbeck, «βρήκα ένα νεαρό ζευγάρι με τέσσερα παιδιά άνετα εγκατεστημένους μέσα σε έναν ιδιαίτερα μεγαλοπρεπή νέο-φαραωνικό τάφο. Οι κάτοικοι του τάφου είχαν ανοίξει το κολουμβάριο που βρισκόταν μέσα, έχοντας ανακαλύψει πως αποτελούσε βολική εντοιχισμένη ραφιέρα για ρούχα, μαγειρικά σκεύη και μια έγχρωμη τηλεόραση».

Σπίτι σε τάφο στην Πόλη των Νεκρών, Κάιρο, Αίγυπτος

Εντούτοις, στο μεγαλύτερο μέρος του Τρίτου Κόσμου, η κατοικία «από δεύτερο χέρι» είναι σπανιότερη από τα φτωχικά καταλύματα και τις ενοικιαζόμενες κατοικίες που κτίζονται ειδικά για τη στέγαση των φτωχών. Στην αποικιοκρατούμενη Ινδία, η τσιγκούνικη άρνηση των αποικιοκρατών να παρέχουν έστω και την ελάχιστη ύδρευση και καθαριότητα στις αστικές ινδικές γειτονιές συνοδευόταν από μια de facto πολιτική στέγασης που βασιζόταν στην απληστία των τοπικών ελίτ ιδιοκτητών, οι οποίοι έκτισαν τα ασφυκτικά πυκνοκατοικημένα, ανθυγιεινά, αλλά άκρως επικερδή σπίτια που ακόμα στεγάζουν εκατομμύρια Ινδούς. Στη Βομβάη, ένα τυπικό *chawl* (τα οποία αποτελούν το 75% του επίσημου κτιριακού αποθέματος της πόλης) είναι μια ετοιμόρροπη ενοικιαζόμενη κατοικία με ένα δωμάτιο, όπου στριμώχνεται ένα νοικοκυριό έξι μελών σε 15 τετραγωνικά μέτρα και όπου το αποχωρητήριο το μοιράζονται με άλλες έξι οικογένειες.

Chawl, Μουμπάι, Ινδία

Όπως τα *chawl* της Βομβάης, έτσι και τα *callejones* της Λίμα, κτίστηκαν ειδικά για να νοικιαστούν σε φτωχούς και πολλά από αυτά νοικιάζονται από τον κορυφαίο σπιτονοικοκύρη τρωγλών στην πόλη, την Καθολική Εκκλησία. Πρόκειται κυρίως για άθλιες κατοικίες φτιαγμένες από πλίνθους ή *quincha* (ξύλινους σκελετούς πληρωμένους με άχυρο και λάσπη), οι οποίες χαλάνε γρήγορα και είναι συχνά επικίνδυνα ασταθείς. Μια έρευνα που έγινε για τα *callejones* έδειξε ότι 85 άνθρωποι μοιράζονταν μια βρύση και 93 το ίδιο αποχωρητήριο. Παρομοίως, μέχρι την άνοδο των περιφερειακών φαβέλων που ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1980, οι περισσότεροι φτωχοί του Σαο Πάολο στεγάζονταν παραδοσιακά σε ενοικιαζόμενα δωμάτια σε διαμερίσματα χαμηλού εισοδήματος στο κέντρο της πόλης, που ήταν γνωστά ως *cortiços*, τα μισά από τα οποία κτίστηκαν ειδικά για αυτόν τον λόγο ενώ τα άλλα μισά ανήκαν κάποτε στην αστική μπουρζουαζία.

Callejones, Λίμα, Περού

Inquilinatos, Μπουένος Άιρες, Αργεντινή 1907

Τα *inquilinatos* του Μπουένος Άιρες ήταν κατασκευασμένα από ξύλο και μεταλλικά φύλλα και κτίστηκαν αρχικά για φτωχούς Ιταλούς μετανάστες σε γειτονιές του λιμανιού, όπως η La Boca και η Barracas. Ωστόσο, μετά την τελευταία οικονομική κρίση, πολλές οικογένειες που πριν ήταν μεσοαστικές αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα ιδιωτικά διαμερίσματά τους και να στριμωχτούν σε ένα δωμάτιο ενός *inquilinato*, όπου μοιράζονται μια κοινόχρηστη κουζίνα και μια τουαλέτα με άλλες πέντε ή και περισσότερες οικογένειες. Το Buenos Aires την τελευταία δεκαετία, κατά την οποία πληττόταν από την κρίση, απέκτησε επίσης έναν εκτιμώμενο αριθμό άνω των 100.000 καταληψιών που μένουν σε εγκαταλελειμμένα κτίρια και εργοστάσια της κεντρικής διοικητικής περιοχής.

Στην υποσαχάρια Αφρική, αντίθετα, σχεδόν απουσιάζει η στέγαση σε παλιότερα διαμερίσματα στα κέντρα των πόλεων. «Στις πρώην βρετανικές αποικίες», επισημαίνει ο γεωγράφος Michael Edwards, «λείπουν τα καταλύματα για φτωχούς επειδή οι πόλεις στερούνται ιστορικού αστικού πυρήνα. Αν και η ενοικίαση ήταν σχεδόν γενικό φαινόμενο μεταξύ των Αφρικανών πριν την ανεξαρτησία, οι ενοικιαστές διέμεναν σε ξενώνες (εάν ήταν άντρες μόνοι τους) ή σε δημοτικά σπίτια (εάν ήταν οικογένειες) και όχι σε διαμερίσματα». Στα παλιότερα τμήματα της Accra και του Kumasi, η παραδοσιακή ιδιοκτησία γης είναι ακόμα συνηθισμένη και, ενώ η ενοικίαση είναι κυρίαρχη, οι φυλετικοί δεσμοί αποκλείουν τα ενοίκια εκμετάλλευσης που είναι τόσο συνηθισμένα στο Λάγος και το Ναϊρόμπι. Πράγματι, τα συγκροτήματα κατοικιών που βασίζονται στις σχέσεις συγγένειας, όπου οι φτωχοί μένουν σε σπίτια της διευρυμένης οικογένειας με πιο ευκατάστατους συγγενείς, καθιστούν τις περισσότερες γειτονιές της Γκάνα πιο οικονομικά ποικιλόμορφες από τις αντίστοιχες σε άλλες Αφρικανικές πόλεις.

Σπίτια στις ταράτσες πολυκατοικιών, Χονγκ Κονγκ, Κίνα

Οι επιλογές στέγασης στα κέντρα των πόλεων, τόσο οι επίσημες όσο και οι άτυπες, περιλαμβάνουν ένα μεγαλοφυές φάσμα από αυθαίρετες προσθήκες, φτηνούς ξενώνες, καταλήψεις και μικροπαραγκουπόλεις. Στο Χονγκ Κονγκ, ένα τέταρτο του εκατομμυρίου άνθρωποι μένουν σε αυθαίρετες προσθήκες σε ταράτσες και φωταγωγούς. Εντούτοις, τις χειρότερες συνθήκες τις υπομένουν οι «άνθρωποι σε κλουβιά» –«ένας τοπικός όρος που αναφέρεται σε ατομικούς χώρους ύπνου, όπου το «κλουβί» παραπέμπει στην τάση των ενοικιαστών να ανεγείρουν συρματόπλεγμα που καλύπτει τους χώρους ύπνου τους, προκειμένου να αποτρέψουν την κλοπή των υπαρχόντων τους. Ο μέσος αριθμός κατοίκων σε έναν από αυτούς τους χώρους ύπνου είναι 38,3 και ο μέσος χώρος που αναλογεί σε κάθε κάτοικο είναι 19,4 τετραγωνικά πόδια [1,8 τ.μ.]». Διάφορες παραλλαγές του παλιομοδίτικου αμερικάνικου υπνωτηρίου είναι επίσης γνωστές στις περισσότερες ασιατικές μεγαλουπόλεις. Στη Σεούλ, για παράδειγμα, όσοι έχουν υποστεί έξωση από τους παραδοσιακούς οικισμούς καταληψιών, καθώς και πολλοί άνεργοι, έχουν συνωστιστεί στα περίπου 5.000 *Jiogbang*, όπου νοικιάζονται κρεβάτια με τη μέρα και παρέχεται μόνο μία τουαλέτα ανά 15 κατοίκους.

Εσωτερικό σπιτιού σε ταράτσα πολυκατοικίας, Χονγκ Κονγκ, Κίνα

Κάποιοι πάμφτωχοι κάτοικοι των κέντρων των πόλεων μένουν στον αέρα. Ένας στους δέκα κατοίκους της Phnom Penh κοιμάται σε στέγη ή ταράτσα, όπως και 1,5 εκατομμύριο κάτοικοι του Καΐρου και 200.000 κάτοικοι της Αλεξάνδρειας. Είναι πιο δροσερά στη λεγόμενη «δεύτερη πόλη» του Καΐρου από ότι μέσα στα φτηνά διαμερίσματα, αλλά οι κάτοικοι των στεγών είναι πιο εκτεθειμένοι στην ατμοσφαιρική ρύπανση από τα αυτοκίνητα και τα εργοστάσια τσιμέντου, καθώς και στη σκόνη της ερήμου. Οι πλωτές φτωχογειτονιές, εντωμεταξύ, είναι ακόμα συνηθισμένες στη Νοτιοανατολική Ασία αλλά εξαφανίζονται ταχύτατα στο Χονγκ Κονγκ, όπου τα σκάφη κάποτε παρείχαν το 10% της στέγασης στην Crown Colony, κυρίως για τις φυλές Tanka και Hakka που θεωρούνταν κατώτερες από τους πλειονοτικούς Han.

Τέλος, υπάρχει και ο ίδιος ο δρόμος. Το Λος Άντζελες είναι η πρωτεύουσα των αστέγων του Πρώτου Κόσμου, με έναν αριθμό αστέγων που εκτιμάται ότι ανέρχεται στις 100.000, συμπεριλαμβανομένου και ενός αυξανόμενου αριθμού οικογενειών που κατασκηνώνουν στους δρόμους του κέντρου, μένουν κρυμμένες σε πάρκα ή γύρω από αυτοκινητόδρομους. Ο μεγαλύτερος πληθυσμός κατοίκων του δρόμου στον Τρίτο Κόσμο βρίσκεται μάλλον στη Βομβάη όπου, σύμφωνα με έρευνες του 1995, εκτιμάται ότι ένα εκατομμύριο άνθρωποι ζούνε στα πεζοδρόμια. Το παραδοσιακό στερεότυπο του Ινδού κατοίκου των πεζοδρομίων είναι ένας πάμφτωχος χωρικός που μόλις έφτασε από την ύπαιθρο και που επιβιώνει με παρασιτική επαιτεία, αλλά όπως αποκάλυψε μια έρευνα που έγινε στη Βομβάη, σχεδόν όλες οι οικογένειες (97%) έχουν τουλάχιστον ένα μέλος που κερδίζει χρήματα, 70% έχουν τουλάχιστον 6 χρόνια στην πόλη, και ένα τρίτο έχει δεχτεί έξωση από κάποια φτωχογειτονιά ή *chawl*. Πράγματι, πολλοί κάτοικοι των πεζοδρομίων είναι απλώς εργάτες – οδηγοί χειροκίνητων ταξί, εργάτες στην κατασκευή και αχθοφόροι στην αγορά– που αναγκάζονται λόγω της εργασίας τους να διαμένουν στην κατά τα άλλα πανάκριβη καρδιά της μητρόπολης.

Σπίτια στις ταράτσες πολυκατοικιών, Κάιρο, Αίγυπτος

Ωστόσο, η διαβίωση στο δρόμο είναι σπάνια δωρεάν. Όπως τονίζει ο Erhard Berner, «ακόμα και οι κάτοικοι των πεζοδρομίων στην Ινδία ή τις Φιλιππίνες είναι υποχρεωμένοι να πληρώνουν κανονικά τέλη σε αστυνομικούς ή συνδικάτα». Στο Λάγος, διάφοροι επιχειρηματίες νοικιάζουν καροτσάκια, δανεισμένα από τα γύρω γιαπιά, ως υποκατάστατα κρεβατιών για τους άστεγους.

2. Πειρατική Αστικοποίηση

Η πλειονότητα των φτωχών των πόλεων παγκόσμια δε μένει πλέον στο κέντρο. Από το 1970 η μεγαλύτερη μερίδα της αύξησης του παγκόσμιου αστικού πληθυσμού έχει απορροφηθεί από τις φτωχογειτονιές στην περιφέρεια των πόλεων του Τρίτου Κόσμου. Η εξάπλωση έχει πάψει από καιρό να είναι χαρακτηριστικό φαινόμενο της Βόρειας Αμερικής, αν θεωρήσουμε ότι ήτανε κάποτε. Η «οριζοντιοποίηση» των φτωχών πόλεων είναι συχνά εξίσου εντυπωσιακή με την αύξηση του πληθυσμού τους: για παράδειγμα, το Χαρτούμ το 1988 ήτανε 48 φορές μεγαλύτερο σε οικοδομικά αναπτυγμένη έκταση από ότι το 1955. Πράγματι, οι προαστιακές ζώνες πολλών φτωχών πόλεων είναι πλέον τόσο αχανείς που υπαινίσσονται την ανάγκη αναστοχασμού της περιφερειακότητας. Στη Lusaka, για παράδειγμα, οι απόμερες παραγκουπόλεις στεγάζουν τα δύο τρίτα του πληθυσμού της πόλης -γεγονός που οδήγησε έναν συγγραφέα να υποστηρίξει πως «αυτά τα συγκροτήματα αποκαλούνται 'περιαστικά' αλλά στην πραγματικότητα είναι η κυρίως πόλη που είναι περιφερειακή». Ο Τούρκος κοινωνιολόγος Çağlar Keyder καταλήγει σε παρόμοιο συμπέρασμα για τα *gecekondus* που περικυκλώνουν την Ιστανμπουλ: «Στην πραγματικότητα, δεν θα ήτανε ανακριβές να σκεφτεί κανείς την Ιστανμπουλ ως μια συγχώνευση τέτοιων περιοχών *gecekondu* με περιορισμένη οργανική ενότητα. Καθώς προστίθενται νέες περιοχές *gecekondu* –αναπόφευκτα στις εξωτερικές περιμέτρους– νέοι κόμποι περνιούνται κατ' επανάληψη στον ιστό».

Η πλωτή φτωχογειτονιά, Crown Colony, Χονγκ Κονγκ, Κίνα, 1962

Στις επεκτεινόμενες πόλεις του Τρίτου Κόσμου, επομένως, η «περιφέρεια» είναι ένας όρος ιδιαίτερα σχετικός και εξαρτώμενος από τον χρόνο: αυτό που σήμερα αποτελεί άκρη της πόλης, γειτονικά χωράφια, δάση ή έρημο μπορεί αύριο να γίνει μέρος ενός πυκνού μητροπολιτικού πυρήνα. Με εξαίρεση την Ανατολική Ασία, όπου υπάρχουν σημαντικά αποθέματα περιφερειακών κατοικιών κτισμένων από το κράτος (όπως τα παλιότερα βιομηχανικά προάστια Shijingshan, Fengtai και Changxiandian του Πεκίνου), η ανάπτυξη στα όρια των πόλεων σε αστικές περιοχές του Τρίτου Κόσμου παίρνει δύο κύριες μορφές: οικισμούς καταληψιών και –για να χρησιμοποιήσω τον ενθυμητικό Κολομβιανό

Gecekondu Sulukule, Ιστανμπουλ, Τουρκία

όρο– *urbanizaciones piratas* (πειρατικές αστικοποιήσεις). Και οι δύο γεννούν τοπία «παραγκουπόλεων» με μεγάλα ποσοστά αυτοστέγασης σε υποδεέστερα οικήματα με ελάχιστες παροχές υποδομών. Παρόλο που οι πειρατικές κοινότητες συχνά συγχέονται με τους οικισμούς καταληψιών, έχουν θεμελιώδεις διαφορές.

Η κατάληψη, όπως είναι γνωστό, είναι η κατοχή γης χωρίς πώληση ή τίτλο. Η περιφερειακή γη που «δεν κοστίζει τίποτα» συχνά συζητιέται ως το μαγικό μυστικό της πολεοδόμησης του Τρίτου Κόσμου: μια τεράστια απρογραμμάτιστη χορηγία προς τους πολύ φτωχούς. Η κατάληψη, ωστόσο, σπάνια γίνεται χωρίς κόστος. Οι καταληψίες συχνά αναγκάζονται να πληρώνουν αρκετά μεγάλες δωροδοκίες στους πολιτικούς, τους μαφιόζους ή την αστυνομία προκειμένου να αποκτήσουν πρόσβαση σε τοποθεσίες και συχνά μπορεί και να συνεχίζουν να πληρώνουν για χρόνια αυτό το ανεπίσημο «ενοίκιο» σε χρήματα ή/και ψήφους. Επιπλέον, υπάρχουν και τα έξοδα με τα οποία τιμωρούνται όσοι μένουν σε μη εξυπηρετούμενες περιοχές μακριά από τα αστικά κέντρα. Πράγματι, όταν προστεθούν όλα τα έξοδα –όπως επισημαίνει ο Erhard Berner στην έρευνά του για τη Μανίλα– η κατάληψη δεν είναι απαραίτητα φθηνότερη από την αγορά ενός οικοπέδου. Η βασική της γοητεία είναι η «πιθανότητα σταδιακής εξέλιξης και βελτίωσης των κτιρίων που οδηγεί σε μια [σταδιακή] διασπορά του κόστους».

Οι καταλήψεις μπορούν συχνά να γίνουν πρωτοσέλιδα στα πολιτικά δράματα. Στη Λατινική Αμερική από τη δεκαετία του 1960 μέχρι τη δεκαετία του 1980, όπως και στην Αίγυπτο, την Τουρκία και τη Νότια Αφρική σε διαφορετικές περιόδους, οι καταλήψεις πήραν τη μορφή εισβολών, συχνά με την υποστήριξη ριζοσπαστικών ομάδων ή, σπανιότερα, με την υποστήριξη λαϊκών κυβερνήσεων (Περού τη δεκαετία του 1960, Νικαράγουα τη δεκαετία του 1980). Βασισμένοι στη συμπάθεια του λαού, οι καταληψίες γης συχνά στοχεύουν στην υποαναπτυγμένη δημόσια γη ή στη γη ενός μεγαλογαιοκτήμονα (που ενίοτε αποζημιώνεται μετά). Συχνά η κατάληψη γίνεται ένας παρατεταμένος έλεγχος της βούλησης και της αντοχής ενάντια στον καταπιεστικό μηχανισμό του κράτους. «Δεν είναι ασυνήθιστο», έγραψε μια ερευνητική ομάδα για το Καράκας τη δεκαετία του 1970, «να ακούσει κανείς για έναν οικισμό καταληψιών που κτίστηκε σε μια νύχτα, γκρεμίστηκε από την αστυνομία την άλλη μέρα, ξανακτίστηκε την επόμενη νύχτα, ξαναγκρεμίστηκε και ξανακτίστηκε μέχρι να βαρεθούν οι αρχές να το πολεμάνε». Παρομοίως, στο μυθιστόρημα *Tales from the Garbage Hills (Ιστορίες από τους Λόφους Σκουπιδιών)*, η Τουρκάλα συγγραφέας Latife Tekin εξηγεί γιατί οι φτωχογειτονιές της Ιστανμπουλ λέγονται *gecekondus* («κτισμένες σε μια νύχτα»): οι ηρωικοί καταληψίες του «Λόφου των Ανθέων» έκτιζαν και ξαναέκτιζαν κάθε παράγκα κάθε νύχτα επειδή οι αρχές τις γκρέμιζαν κάθε πρωί. Μόνο μετά από μια ομηρική πολιορκία 37 ημερών αποφάσισε τελικά η κυβέρνηση να ενδώσει και να επιτρέψει στο νέο *gecekondu* να ριζώσει σε ένα βουνό από σκουπίδια.

Οι περισσότερες κοινότητες καταληψιών, ωστόσο, είναι το αποτέλεσμα αυτού που ο κοινωνιολόγος Asef Bayat, γράφοντας για την Τεχεράνη και το Κάιρο, αποκάλεσε «ήσυχη καταπάτηση του κοινότυπου»: η μικρής κλίμακας, μη συγκρουσιακή παρείσφρηση σε ακραίες ή ενδιάμεσες τοποθεσίες. Σε αντίθεση με την «Μπρεχτιανή μέθοδο ταξικής πάλης και αντίστασης» των φτωχών αγροτών -όπως αναφέρεται στις διάσημες μελέτες του James Scott- αυτοί οι αγώνες των φτωχών των πόλεων δεν είναι «απλώς αμυντικοί» αλλά, σύμφωνα με τον Bayat, «κρυφά επιθετικοί» καθώς αδιάκοπα στοχεύουν στη διεύρυνση του ζωτικού χώρου και των δικαιωμάτων όσων τα στερούνται. Αυτού του είδους οι καταπατήσεις είναι συχνά συγχρονισμένες με μια ευνοϊκή ευκαιρία για κατάληψη γης, όπως μια οριακή εκλογική αναμέτρηση, μια φυσική καταστροφή, ένα πραξικόπημα ή μια επανάσταση.

Οι καταλήψεις κάθε είδους μάλλον έφτασαν στο απόγειό τους στη Λατινική Αμερική, τη Μέση Ανατολή και τη Νοτιοανατολική Ασία κατά τη δεκαετία του

1970. Σήμερα η κατάληψη, με τη στενή έννοια, συνεχίζεται κυρίως στην αστική γη χαμηλής αξίας, συνήθως σε επικίνδυνες ή ακραία περιθωριακές τοποθεσίες, όπως σε πλημμυρικές πεδιάδες, πλαγιές λόφων, βάλτους ή μολυσμένες και εγκαταλελειμμένες βιομηχανικές περιοχές. Όπως σημειώνει η αστική οικονομολόγος Eileen Still Waggon: «Ουσιαστικά, οι καταληψίες καταλαμβάνουν γη μηδενικού ενοικίου, γη που έχει τόσο μικρή αξία που κανείς δεν μπαίνει στον κόπο να διεκδικήσει ή να επιβάλει την κυριότητα σε αυτή». Στο Μπουένος Άιρες, για παράδειγμα, οι περισσότερες *villas de emergencia* –όπου συχνά εγκαθίστανται ανεπίσημοι μετανάστες από τη Βολιβία και την Παραγουάη– βρίσκονται κατά μήκος των βρωμερών οχθών των έντονα μολυσμένων ποταμών Río de la Reconquista και Ríodela Matanza. «Τα στάσιμα νερά και τα ανεπεξέργαστα λύματα», γράφει ο γεωγράφος David Keeling για μια επίσκεψη σε μια τυπική *villa* κατά μήκος του Ríodela Reconquista, «δημιούργησαν μια αποπνικτική δυσωδία και ολόκληρη η περιοχή κατακλίστηκε από αρουραίους, κουνούπια, μύγες και άλλα έντομα». Οι *villas* γίνονται ανεκτές μόνο και μόνο επειδή τέτοιες εγκαταλελειμμένες περιοχές είναι προσωρινά άχρηστες σε μια οικονομία που περνά ύφεση. Παρομοίως, στο Καράκας επισφαλή *ranchos* καταληψιών συνεχίζουν να σκαρφαλώνουν τις κακοτράχαλες και επιρρεπείς στις κατολισθήσεις πλαγιές, που κανένας νοήμων μεσίτης δε θα θεωρούσε εμπορεύσιμα ακίνητα. Η κατάληψη έχει γίνει ένα στοίχημα ενάντια στην αναπόφευκτη καταστροφή.

Villas de Emergencia, Μπουένος Άιρες

Ranchos, Καράκας, Βενεζουέλα

Αλλά η πεδινή περιφερειακή γη, ακόμα και η έρημος, έχει εμπορική αξία και σήμερα η εγκατάσταση χαμηλού εισοδήματος στην άκρη της πόλης, αν και συχνά χαρακτηρίζεται κατάληψη, συνήθως λειτουργεί μέσα από μια αόρατη αγορά ακινήτων. Αυτή η «πειρατική αστικοποίηση» μελετήθηκε προσεκτικά για πρώτη φορά από τον Rakesh Mohan της Παγκόσμιας Τράπεζας και την ερευνητική του ομάδα στη Μπογκοτά στα τέλη της δεκαετίας του1970:

> *…αυτοί οι πειρατικοί οικισμοί δεν ήταν αποτέλεσμα εισβολών: η γη στην πραγματικότητα έχει αλλάξει χέρια μέσω νόμιμων αγορών. Η ίδια η έκταση είναι που συνήθως είναι παράνομη. Αλλά αυτοί οι οικισμοί περιγράφονται καλύτερα ως εκτός νόμου παρά ως παράνομοι. Οικογένειες χαμηλού και μεσαίου εισοδήματος, έχοντας αποκλειστεί από την επίσημη αγορά κατοικίας, αγοράζουν οικόπεδα από επιχειρηματίες, οι οποίοι αποκτούν εκτάσεις μη αναπτυγμένης γης και τις υποδιαιρούν χωρίς να ακολουθούν τους νόμους και τους κανονισμούς σχετικά με τις χρήσεις γης και τις παροχές υπηρεσιών. Τα οικόπεδα που πωλούνται συνήθως παρέχουν τα απολύτως ελάχιστα όσο αφορά στις υπηρεσίες και την υποδομή, συνήθως δεν παρέχουν παρά κάποιους δρόμους και σημεία υδροδότησης. Τυπικά, αυτή η υποτυπώδης υποδομή σταδιακά αναβαθμίζεται μετά την αρχική εγκατάσταση*.

Η πειρατική αστικοποίηση είναι, επί της ουσίας, η ιδιωτικοποίηση της κατάληψης. Σε μια σημαντική έρευνα του 1990, οι ειδικοί στο ζήτημα της κατοικίας Paul Baróss και Jan van der Linden χαρακτήρισαν τους πειρατικούς οικισμούς ή τους «κάτω των προτύπων εμπορικούς οικισμούς» (Substandard Commercial Residential Subdivisions) ως τη νέα νόρμα στη στέγαση των φτωχών. Σε αντίθεση με τους πραγματικούς καταληψίες, οι κάτοικοι των πειρατικών οικισμών έχουν αποκτήσει είτε νόμιμο είτε εκ των πραγμάτων τίτλο ιδιοκτησίας του οικοπέδου τους. Στην περίπτωση νόμιμου τίτλου, ο πωλητής των υποδιαιρεμένων ακινήτων είναι συνήθως ένας κερδοσκόπος, ένας latifundista ή μεγαλογαιοκτήμονας, μια αγροτική κομμούνα (π.χ. ένα Μεξικάνικο ejido) ή μια εθιμική οντότητα (όπως μια φυλή Βεδουίνων ή ένα κοινοτικό συμβούλιο). Οι ιδιοκτήτες της γης -όπως συνέβη στην περίπτωση ενός *asentamiento* στα προάστια του Μπουένος Άιρες που μελέτησε ο David Keeling- μπορεί και να παροτρύνουν τους κατοίκους να οργανωθούν ως εισβολείς, προσδοκώντας πονηρά ότι το κράτος θα αναγκαστεί να εξασφαλίσει κάποια μελλοντική αποζημίωση καθώς και ανάπτυξη των υποδομών.

Στη δεύτερη περίπτωση, της εκ των πραγμάτων κατοχής, η γη ανήκει συνήθως στο κράτος αλλά οι εγκατεστημένοι έχουν αγοράσει μια εγγύηση ιδιοκτησίας από ισχυρούς πολιτικούς, αρχηγούς φυλών ή εγκληματικά καρτέλ (για παράδειγμα από τους Triads που είναι οι βασικοί ανεπίσημοι διαχειριστές γης στο Χονγκ Κονγκ). Ένα άλλο διαβόητο παράδειγμα είναι οι Dalal του Καράτσι, τους οποίους περιγράφει ο Akhtar HameedKhan του *Orangi Pilot Project* ως «ιδιώτες επιχειρηματίες που έχουν μάθει την τέχνη της συνεργασίας και της χειραγώγησής των άπληστων πολιτικών και γραφειοκρατών μας». Με τη δαπανηρή υποστήριξή τους, οι Dalal εξασφαλίζουν την κατοχή εκτάσεων [δημόσιας] γης, αγοράζουν προστασία ενάντια στην έξωση και αποκτούν υπηρεσίες υδροδότησης και μεταφορών». Οι Dalal (η λέξη μπορεί να σημαίνει «νταβατζής» καθώς και «μεσάζων») κυριαρχούν στα *katchiabadis* -στους πειρατικούς οικισμούς όπως το Orangi- που στεγάζουν σχεδόν τον μισό πληθυσμό του Καράτσι.

Μολονότι τα ίδια τα σπίτια είναι σχεδόν πάντα αυθαίρετα, οι πειρατικοί οικισμοί, σε αντίθεση με πολλές κατειλημμένες περιοχές, είναι γενικά υποδιαιρεμένοι σε ομοιόμορφα οικόπεδα με συμβατικά οδικά δίκτυα. Ωστόσο, οι υπηρεσίες είναι στοιχειώδεις ή ανύπαρκτες και η τιμή πώλησης εξαρτάται από την ικανότητα των κατοίκων να διαπραγματεύονται από μόνοι τους τις βελτιώσεις των υποδομών τους. «Εν συντομία», γράφουν οι Paul Baróss και Janvander Linden, «η οργανωμένη διαρρύθμιση, τα χαμηλά επίπεδα υπηρεσιών και υποδομών, οι προαστιακές τοποθεσίες, η ασφάλεια της υψηλής κυριότητας, η μη συμμόρφωση με τα σχέδια αστικής ανάπτυξης και η αυτοστέγαση είναι τα γενικά χαρακτηριστικά των SCRS». Με τις κατάλληλες τοπικές διαφοροποιήσεις, αυτός ο ορισμός χαρακτηρίζει την ακραία ανάπτυξη στην Πόλη του Μεξικό, τη Μπογκοτά, το Σάο Πάολο, το Κάιρο, την Τύνιδα, τη Χαράρε, το Καράτσι, τη Μανίλα και εκατοντάδες άλλες πόλεις που συμπεριλαμβάνονται στον συνασπισμό του Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη ΟΟΣΑ (Organization for Economic Co-operationand Development), και των *clandestinos* γύρω από τη Λισαβόνα και τη Νάπολη καθώς και των πρόσφατων *colonias* έξω από το El Paso και το Palm Springs.

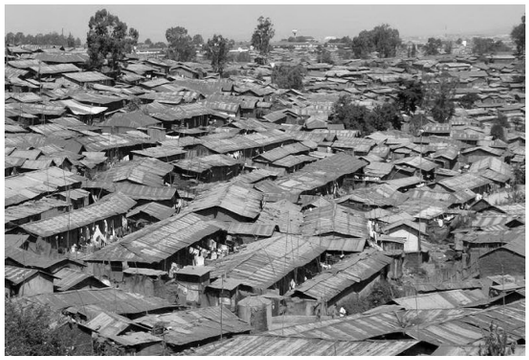

Kibera, Ναϊρόμπι, Κένυα

Σε κάποιες χώρες η εμπορευματοποίηση της περιφερειακής ανάπτυξης των φτωχογειτονιών υφίσταται εδώ και δεκαετίες. «Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960», εξηγεί η πολεοδόμος Ayse Yonder, «η κατάληψη με την παραδοσιακή έννοια του όρου είχε εκλείψει στην Ιστανμπουλ. Οι κάτοικοι έπρεπε να πληρώνουν τους τοπικούς τραμπούκους για το δικαίωμα κατάληψης της δημόσιας γης. Στα μέσα της δεκαετίας του 1970, κάποιοι επιχειρηματίες με υπόγειες διασυνδέσεις άρχισαν να ελέγχουν τη δημόσια γη σε κάποιες περιοχές της Ιστανμπουλ, να πουλούν γη και να μονοπωλούν κάθε κατασκευαστική δραστηριότητα». Στο Ναιρόμπι -σήμερα μια πόλη γεμάτη εκμεταλλευόμενους φτωχούς ενοικιαστές- η απρόσκοπτη εμπορευματοποίηση απογειώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1970 όταν κάποιοι εύποροι εξωτερικοί παράγοντες ανακάλυψαν ότι οι καταλήψεις είχαν αρχίσει να δημιουργούν μια νέα αγορά γης που μπορούσε με τη νομιμοποίηση να αποφέρει τεράστιους καρπούς. Οι γαιοκτήμονες (συχνά διάδοχοι των αρχικών Ασιατών ιδιοκτητών) άρχισαν να πουλάνε αυθαίρετα οικόπεδα. Σύμφωνα με τον ερευνητή της φτώχειας Philip Amis, «επί της ουσίας εισέβαλαν στη δική τους γη, χτίζοντας αυθαίρετες κατοικίες με βάση τα δικά τους σχέδια […] το ρίσκο απέδωσε πάρα πολύ καλά. Δεν εκδόθηκαν εντολές κατεδάφισης και τα ανταποδοτικά κέρδη από την επένδυση ήτανε πολύ μεγάλα».

3. Αόρατοι Ενοικιαστές

Κατά κανόνα, η βιβλιογραφία που είναι σχετική με την άτυπη κατοικία, τόσο η ακαδημαϊκή όσο και αυτή που απευθύνεται στο ευρύ κοινό, τείνει να μυθιστορηματοποιεί τους καταληψίες ενώ αγνοεί τους ενοικιαστές. Όπως πρόσφατα αναγνώρισαν ερευνητές της Παγκόσμιας Τράπεζας, «έχει γίνει

εντυπωσιακά λίγη έρευνα σχετικά με τις αγορές ενοικίου χαμηλού εισοδήματος». Η γαιοκτησία είναι στην πραγματικότητα μια θεμελιακή και διχαστική κοινωνική σχέση στις φτωχογειτονιές παγκοσμίως. Είναι ο βασικός τρόπος με τον οποίο ο φτωχοί άνθρωποι των πόλεων μπορούν να μετατρέπουν σε χρήμα τις περιουσίες τους (τυπικές ή άτυπες), αλλά συχνά στα πλαίσια μίας σχέσης εκμετάλλευσης προς ακόμα φτωχότερους ανθρώπους. Η εμπορευματοποίηση της άτυπης κατοικίας περιλάμβανε την ταχεία ανάπτυξη διακριτών υποτομέων ενοικίου: αναπτύξεις που γεμίζουν τα κενά των παλιών παραγκουπόλεων, ή κατασκευές για πολλές οικογένειες σε πειρατικές εκτάσεις. Ομολογουμένως, οι περισσότεροι από τους φτωχούς των πόλεων της Δυτικής Αφρικής ανέκαθεν νοίκιαζαν από γαιοκτήμονες, όπως έκαναν και οι κάτοικοι της Ντάκα και κάποιων άλλων ασιατικών πόλεων (στη Μπανγκόνκ τα δύο τρίτα των «καταληψιών» στην πραγματικότητα νοικιάζουν τη γη πάνω στην οποία χτίζουν τις καλύβες τους). Η ενοικίαση έχει γίνει πολύ περισσότερο κοινή στις περιφέρειες των πόλεων της Λατινικής Αμερικής, της Μέσης Ανατολής και της Νότιας Αφρικής απ' ότι συνήθως αναγνωρίζεται. Στο Κάιρο, για παράδειγμα, οι φτωχοί που βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση αγοράζουν πειρατικές εκτάσεις από αγρότες, ενώ οι λιγότερο προνομιούχοι καταλαμβάνουν δημοτική γη. Οι φτωχότεροι των φτωχών, παρ' όλα αυτά νοικιάζουν από καταληψίες. Παρόμοια, όπως παρατήρησε ο αστικός γεωγράφος Alan Gilbert στη Λατινική Αμερική το 1993, η «τεράστια πλειοψηφία των νέων ενοικιαζόμενων κατοικιών βρίσκονται στις ενοποιημένες περιοχές αυτοστέγασης στην περιφέρεια παρά στο κέντρο της πόλης».

Η Πόλη του Μεξικό είναι ένα σημαντικό σχετικό παράδειγμα. Παρά τον Νόμο Πρότυπο για τις *colonias proletarias* (προλεταριακές αποικίες), που επεδίωκε να απαγορεύσει την ιδιοκτησία ακινήτων από μη κατοίκους, τη «λαθροθηρία», και την κερδοσκοπία στη στέγαση των χαμηλών εισοδημάτων, η κυβέρνηση του Lopez Portillo (1976-1982) επέτρεψε στους κατοίκους των φτωχογειτονιών να πουλήσουν τις ιδιοκτησίες τους σε τιμές αγοράς. Ένα αποτέλεσμα αυτής της μεταρρύθμισης ήταν το gentrification από τη μεσαία τάξη, κάποιων πρώην φτωχών *colonias* που βρίσκονταν σε καλές περιοχές· ένα άλλο ήταν η διάδοση της μικρογαιοκτησίας. Όπως ανακάλυψε η κοινωνιολόγος Susan Eckstein κατά την επιστροφή της το 1987 στις *colonias*, τις οποίες είχε αρχικά ερευνήσει δεκαπέντε χρόνια νωρίτερα, περίπου 25 με 50 τοις εκατό των αρχικών καταληψιών είχαν χτίσει μικρές *vecindades* (γειτονιές) τις οποίες έπειτα νοίκιαζαν στους πιο φτωχούς νεοαφιχθέντες. «Υπάρχει, ουσιαστικά», έγραψε, «μια διεπίπεδη αγορά κατοικίας, που αντανακλά τις κοινωνικοοικονομικές διαφορές μεταξύ των *colonos*». Εντόπισε, επίσης, «μια εξίσωση 'προς τα κάτω' του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου του πληθυσμού από τότε που είχα ξανάρθει… Το φτωχότερο στρώμα των ενοικιαστών μεγάλωσε σε μέγεθος». Παρ' όλο που κάποιοι από τους παλιότερους κατοίκους ευημερούσαν σαν γαιοκτήμονες, οι νεότεροι ενοικιαστές είχαν πολύ λιγότερες ελπίδες κοινωνικοοικονομικής κινητικότητας από την προηγούμενη γενιά, και η *colonia* σαν σύνολο δεν ήταν πλέον μια «φτωχογειτονιά της ελπίδας».

Οι ενοικιαστές, μάλιστα, είναι συνήθως οι πλέον αόρατοι και αδύναμοι από τους κατοίκους των φτωχογειτονιών. Εν όψει της ανάπλασης ή της έξωσης, είναι, τυπικά μη επιλέξιμοι για αποζημίωση ή μετεγκατάσταση. Αντίθετα με τους κατοίκους φτηνών κατοικιών στο Βερολίνο και τη Νέα Υόρκη των αρχών του εικοστού αιώνα, που επιπλέον μοιράζονταν μια στενή αλληλεγγύη απέναντι στους ιδιοκτήτες των φτωχογειτονιών τους (slumlords), οι σημερινοί ενοικιαστές των φτωχογειτονιών συνήθως δεν έχουν τη δύναμη να φτιάξουν οργανώσεις ενοίκων ή να τρέξουν απεργίες ενοικίου. Όπως εξηγούν δύο πρωτοπόροι ερευνητές της κατοικίας: «Οι ενοικιαστές είναι διασκορπισμένοι μέσα σε ακανόνιστους οικισμούς με ένα μεγάλο εύρος άτυπων συμφωνιών ενοικίου, και είναι συχνά ανίκανοι να οργανωθούν σαν μια ομάδα πίεσης για να προστατεύσουν τους εαυτούς τους».

Korogocho, Ναϊρόμπι, Κένυα

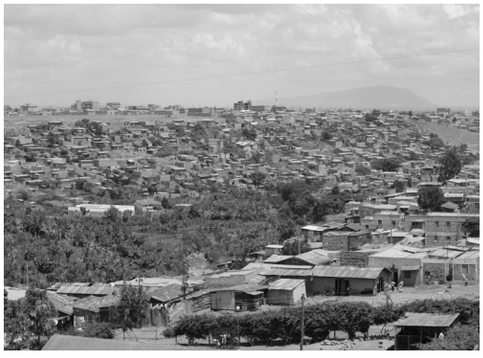

Η φτωχογειτονιά Dandora, Ναϊρόμπι

...και η γειτονική χωματερή

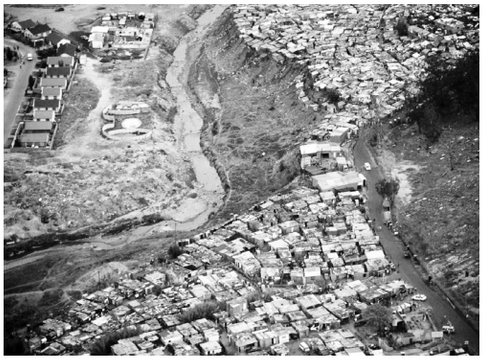

Alexandra, Γιοχάνεσμπουργκ

Οι μεγάλες περιφερειακές φτωχογειτονιές, ιδίως στην Αφρική, είναι συνήθως περίπλοκες συρραφές συγγενικών δικτύων, συστημάτων κατοχής και σχέσεων ενοικίασης. Η Diana Lee-Smith, μία από τις ιδρύτριες του Ινστιτούτου Mazingira του Ναϊρόμπι, μελέτησε από κοντά το Korogocho, μια τεράστια φτωχογειτονιά στην ανατολική άκρη της πόλης. Το Korogocho περιλαμβάνει εφτά χωριά που προσφέρουν έναν κατάλογο διαφορετικών τύπων κατοίκησης και ενοικίασης. Το αθλιότερο χωριό, το Grogan, αποτελείται από χαρτονένιες μονόχωρες καλύβες και είναι πυκνά κατοικημένο από νοικοκυριά, με γυναίκα επικεφαλής, που είχαν εξωθεί από μια παλιότερη παραγκούπολη, κοντινή στο κέντρο της πόλης. Η Githaa που μοιάζει με στρατώνα, από την άλλη, «είναι ένα εξολοκλήρου κερδοσκοπικό χωριό, που χτίστηκε από επιχειρηματίες για ενοικίαση», παρά το γεγονός ότι η γη είναι ιδιοκτησία του δημοσίου. Η κοντινή Dandora είναι ένας οικισμός sites-and-services όπου οι μισοί ιδιοκτήτες δεν κατοικούν σε αυτή. Η Lee-Smith τονίζει ότι η μικρογαιοκτησία και η υπενοικίαση είναι σημαντική στρατηγική πλουτισμού των φτωχών και ότι οι ιδιοκτήτες σπιτιού γρήγορα γίνονται εκμεταλλευτές ακόμα πιο εξαθλιωμένων ανθρώπων. Παρά την επίμονη ηρωική εικόνα του καταληψία σαν αυτό-κατασκευαστή και ιδιοκτήτη-καταληψία, η πραγματικότητα στο Korogocho και σε άλλες φτωχογειτονιές του Ναϊρόμπι είναι η ακαταμάχητη αύξηση της ενοικίασης και της μικροεκμετάλλευσης.

Παρόμοια, το Soweto, έχοντας μεγαλώσει από προάστιο σε μια πόλη δορυφόρο σχεδόν 2 εκατομμυρίων, έχει να επιδείξει ένα ευρύ φάσμα στεγαστικών καθεστώτων. Τα δύο τρίτα των κατοίκων του ζουν είτε σε ιδιωτικά σπίτια του επίσημου τομέα (η επαγγελματική μεσαία τάξη) ή, συνηθέστερα, δημόσια σπίτια (οι παραδοσιακές εργατικές τάξεις). Στις πίσω αυλές των δεύτερων, κάτοικοι έχουν χτίσει καλύβες παράνομα οι οποίες νοικιάζονται σε νεότερες οικογένειες ή σε εργένηδες ενήλικες. Ακόμα φτωχότεροι άνθρωποι, συμπεριλαμβανομένων και των αγροτών μεταναστών, είτε στεγάζονται σε hostels είτε σε καταλήψεις στα περίχωρα του Soweto. Η άλλη διάσημη φτωχογειτονιά του Γιοχάνεσμπουργκ από την ακμή της εποχής του Απαρτχάιντ, η Alexandra, είναι πιο στερημένη και έχει λιγότερα σπίτια του επίσημου τομέα. Η πλειοψηφία του πληθυσμού είναι καταληψίες, ενοικιαστές ή κάτοικοι hostel.

Η ποικιλομορφία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και των στεγαστικών μορφών σε μεγάλες αφρικάνικες και λατινοαμερικάνικες φτωχογειτονιές ενεργοποιεί, όχι απροσδόκητα, πολύ διαφορετικές αντιλήψεις για το συμφέρον. Όπως δείχνει ο γεωγράφος Peter Ward για την περίπτωση της πόλης του Μεξικό, «η ιδεολογική προοπτική κάποιου είναι πιθανό να διαμορφωθεί από το καθεστώς κατοίκησής του»:

> *Η ετερογένεια της μη κανονικής εγκατάστασης… υποσκάπτει τη συλλογική απάντηση διαχωρίζοντας τις εγκαταστάσεις στη βάση του τρόπου απόκτησης της γης, το «στάδιο» ενσωμάτωσης, τις προτεραιότητες παροχών των κατοίκων, των δομών κοινοτικής ηγεσίας, των κοινωνικών τάξεων και πάνω από όλα των σχέσεων κατοχής (ιδιοκτήτες εναντίον αυτών που μοιράζονται τη γη εναντίον ενοικιαστών). Αυτοί οι διαχωρισμοί στη βάση της κατοχής πολλαπλασιάζουν περαιτέρω τις υποομάδες στις οποίες μπορεί να ενταχθεί ή να διαιρεθεί ο κόσμος. …Ενοικιαστές, κατατρεγμένοι καταληψίες, εκτοπισμένοι από το κέντρο ενοικιαστές, είναι πιθανά περισσότερο ριζοσπαστικοί και προδιατεθειμένοι για αντι-κυβερνητικές διαδηλώσεις από ότι είναι αυτοί που έχουν, στην ουσία, εξαγοραστεί από την κυβέρνηση μέσω διαδοχικών πολιτικών κατοικίας.*

4. Οι παρυφές των παριών

Όσο περισσότερο απομακρύνεται η ανάλυση από το κέντρο της τριτοκοσμικής πόλης, τόσο πιο πυκνή γίνεται η επιστημολογική ομίχλη. Όπως τονίζει η ιστορικός Ellen Brennan, «οι περισσότερες [τριτοκοσμικές] πόλεις δεν διαθέτουν ακριβή, επικαιροποιημένα δεδομένα για τα μοτίβα μετατροπής της γης από αγροτική (σε αστική), τον αριθμό των οικιστικών μονάδων (άτυπων και επίσημων) που χτίστηκαν κατά το προηγούμενο έτος, τη μορφή ανάπτυξης των υποδομών, τη μορφή των οικισμών, κ.ο.κ». Ταυτόχρονα, οι κυβερνήσεις γνωρίζουν λιγότερα σχετικά με τα περιαστικά τους σύνορα, αυτά τα παράξενα λίμπο, όπου οι αγροτικές πόλεις μεταπίπτουν σε αστικοποιημένες υπαίθρους.

Οι αστικές παρυφές είναι η κοινωνική ζώνη πρόσκρουσης όπου οι φυγόκεντρες δυνάμεις της πόλης συγκρούονται με την κατάρρευση της υπαίθρου. Έτσι, το τεράστιο εξαθλιωμένο προάστιο της Ντακάρ, το Pikine, σύμφωνα με τον ερευνητή Mohamadou Abdoul, είναι το προϊόν σύγκλισης «δύο μεγάλης κλίμακας συρροών που ξεκινούν τη δεκαετία του '70: την άφιξη πληθυσμών που είχαν εκδιωχθεί με τη βία -συχνά απ' το στρατό- από τις γειτονιές και παραγκουπόλεις της εργατικής τάξης της Ντακάρ, και την άφιξη ανθρώπων λόγω της αγροτικής εξόδου». Παρόμοια, στα δύο εκατομμύρια φτωχών της ταχέως αναπτυσσόμενης περιφέρειας των φτωχογειτονιών της Μπανγκαλόρ, περιλαμβάνονται τόσο κάτοικοι φτωχογειτονιών που εκδιώχθηκαν από το κέντρο, όσο και εργάτες γης που οδηγήθηκαν μακριά από τη γη (που δούλευαν). Στις παρυφές της Πόλης του Μεξικό, του Μπουένος Άιρες και άλλων λατινοαμερικάνικων πόλεων, είναι συνηθισμένο να βρίσκονται παραγκουπόλεις νέων μεταναστών από τη ύπαιθρο δίπλα σε περιτειχισμένα προάστια μελών της μεσαίας τάξης που τράπηκαν σε φυγή από το έγκλημα και την ανασφάλεια του κέντρου της πόλης.

Επίσης, ένα μεταναστευτικό ρεύμα από ρυπαίνουσες, τοξικές και συχνά παράνομες βιομηχανίες αναζητά την ανεκτική αφάνεια της περιφέρειας. Ο γεωγράφος Hans Schenk παρατηρεί ότι οι αστικές εσχατιές στην Ασία είναι ένα κανονιστικό κενό, ένα αληθινό σύνορο όπου «ο Δαρβίνος νικά τον Κέυνς» και όπου πέραν του νόμου επιχειρηματίες και διεφθαρμένοι πολιτικοί είναι σε μεγάλο βαθμό αποδεσμευμένοι από το νόμο ή το δημόσιο έλεγχο. Τα περισσότερα, για παράδειγμα, από τα μικρά κάτεργα της υφαντουργίας στο Πεκίνο είναι κρυμμένα σε ένα αρχιπέλαγος από, μέχρι τώρα, μερικώς αγροτικά χωριά και παραγκουπόλεις στο νότιο άκρο της πόλης. Στην Μπανγκαλόρ, παρόμοια, επιχειρηματίες μπορούν να στρατολογήσουν φτηνή εργασία στις αστικές εσχατιές πιο επικερδώς και με ελάχιστη εποπτεία από το κράτος. Εκατομμύρια προσωρινών εργατών και απελπισμένων χωρικών περιφέρονται επίσης γύρω από τις παρυφές παρόμοιων παγκόσμιων πρωτευουσών της υπερεκμετάλλευσης όπως είναι το Σουράτ και η Σεντζέν. Αυτοί οι νομάδες εργάτες δεν έχουν ασφαλές έρεισμα ούτε στην πόλη ούτε στην ύπαιθρο και συχνά ξοδεύουν τη ζωή τους σε ένα είδος απελπισμένης κίνησης Μπράουν ανάμεσα στις δύο. Εντωμεταξύ, στη Λατινική Αμερική, λειτουργεί μια αντίστροφη λογική: όλο και περισσότεροι εργολάβοι εργασίας προσλαμβάνουν κατοίκους των παραγκουπόλεων για εποχική ή προσωρινή εργασία στην ύπαιθρο.

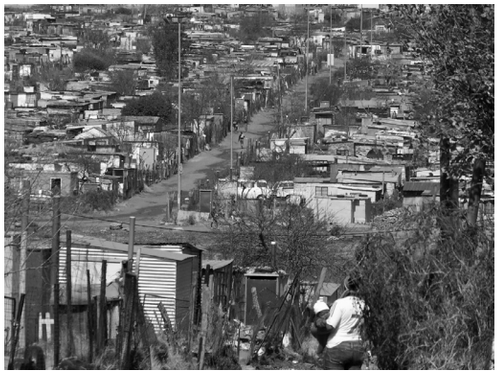

Soweto, Γιοχάνεσμπουργκ, Νότια Αφρική

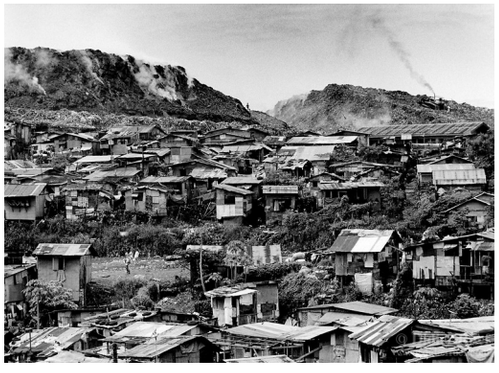

Smokey Mountain, Μανίλα, Φιλιππίνες

Αλλά η κύρια λειτουργία των αστικών παρυφών του Τρίτου Κόσμου παραμένει αυτή της χωματερής ανθρώπων. Σε κάποιες περιπτώσεις, αστικά απόβλητα και ανεπιθύμητοι μετανάστες καταλήγουν μαζί, όπως σε περιβόητες «σκουπιδοφτωχογειτονιές» σαν την εύστοχα

Rumahpanjang, Μαλαισία

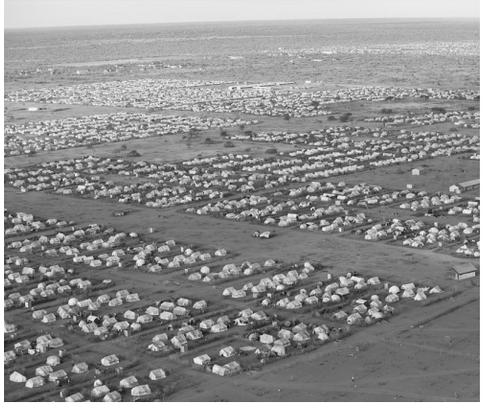

Καταυλισμός προσφύγων, Dadaab, Κένυα

Γάζα, Παλαιστίνη

επονομαζόμενη Καραντίνα έξω από τη Βηρυτό, το Hillat Kusha έξω από το Χαρτούμ, τη Santa Cruz Meyehualco στην Πόλη του Μεξικό, το πρώην Smoky Mountain στη Μανίλα, την τεράστια χωματερή και φτωχογειτονιά Dhapa στις εσχατιές της Καλκούτας. Το ίδιο συνήθη είναι τα ερημικά κυβερνητικά στρατόπεδα και οι κακότεχνοι site-and-service οικισμοί στους οποίους αποθηκεύονται πληθυσμοί που βρίσκονται στο διάβα των πολέμων των Δήμων ενάντια στις φτωχογειτονιές. Έξω από την Πένανγκ και την Κουάλα Λουμπούρ, για παράδειγμα, οι εκδιωγμένοι από τις φτωχογειτονιές είναι εγκλωβισμένοι σε μινιμαλιστικά προσωρινά στρατόπεδα. Όπως περιγράφουν οικιστικοί ακτιβιστές:

> *Ο όρος «επίμηκες σπίτι» (rumahpanjang) δημιουργεί βολικούς συνειρμούς εικόνων από κάποια παλιά μορφή τοπικής μαλαισιανής κατοίκησης, αλλά η πραγματικότητα αυτών των προσωρινών στρατοπέδων είναι αρκετά διαφορετική. Αυτά τα επιμήκη σπίτια είναι θλιβερές σειρές από ετοιμόρροπες καλύβες φτιαγμένες από κοντραπλακέ και αμίαντο, κολλημένες η μία δίπλα στην άλλη και οι οποίες βλέπουν, διαμέσου χωμάτινων λωρίδων χωρίς δέντρα, σε ακόμα περισσότερες παράγκες απέναντι, με βασικές εξυπηρετήσεις, αν υπάρχουν και αυτές. Αυτά τα επιμήκη σπίτια αποδείχθηκε ότι δεν είναι τελικά και τόσο προσωρινά. Πολλοί εκδιωγμένοι είναι ακόμα εκεί, είκοσι χρόνια μετά, περιμένοντας ακόμη την κυβέρνηση να πραγματοποιήσει την υπόσχεσή της για στέγαση χαμηλού εισοδήματος…*

Η ανθρωπολόγος Monique Skidmore διακινδύνεψε τη σύλληψη ούτως ώστε να επισκεφθεί κάποιες από τις καταθλιπτικές περιαστικές κωμοπόλεις -ονομαζόμενες «Νέα Πεδία» (New Fields)- έξω από το Rangoon όπου η στρατιωτική δικτατορία μεταστέγασε διά της βίας εκατοντάδες χιλιάδες κατοίκους των πόλεων, των οποίων οι πρώην φτωχογειτονιές στέκονταν στο δρόμο της ανακατασκευής του κέντρου της πόλης ως τουριστικού θεματικού πάρκου. «Οι κάτοικοι μιλάνε για τη θλίψη και τον πόνο της απώλειας των πρώην γειτονιών… καταστήματα πώλησης αλκοόλ, σωροί από σκουπίδια, στάσιμα νερά και λάσπες γεμάτες με ανεπεξέργαστα λύματα περιβάλλουν τα περισσότερα σπίτια». Από την άλλη, τα πράγματα είναι ακόμη χειρότερα στις περιφερειακές παραγκουπόλεις της Mandalay. Εκεί, εξηγεί η Skidmore, οι κάτοικοι των κωμοπόλεων πρέπει να περπατάνε ως τους πρόποδες του βουνού Shan ψάχνοντας για καυσόξυλα, και δεν υπάρχουν βιομηχανικές ζώνες, υφαντουργίες και άλλα κάτεργα για να υποαπασχολήσουν τους εργάτες, όπως υπάρχουν σε κάποιες από τις μεταστεγασμένες κωμοπόλεις του Rangoon.

Οι διεθνείς πρόσφυγες και οι εσωτερικά εκτοπισμένοι (IDPs) αντιμετωπίζονται συχνά ακόμη πιο βάναυσα και από τους κατοίκους των πόλεων που έχουν υποστεί έξωση -και κάποια από τα τεράστια στρατόπεδα προσφύγων του Τρίτου Κόσμου έχουν αυτοδίκαια εξελιχθεί σε εξωπόλεις. Έτσι, η Γάζα -που θεωρείται από κάποιους η μεγαλύτερη φτωχογειτονιά του κόσμου- είναι στην ουσία μια αστικοποιημένη συσσωμάτωση στρατοπέδων προσφύγων (750.000 πρόσφυγες), με τα δύο τρίτα του πληθυσμού να συντηρείται με λιγότερο από 2 δολάρια τη μέρα. Το Dadaab, ακριβώς μέσα από τα σύνορα της Κένυας, στεγάζει 125.000 Σομαλούς, ακριβώς όπως η Goma στο Ζαΐρ, στα μέσα της δεκαετίας του 1990 ήταν ένα αξιοθρήνητο καταφύγιο για έναν εκτιμώμενο πληθυσμό 700.000 από τη Ρουάντα, πολλοί από τους οποίους πέθαναν από χολέρα λόγω των αποκρουστικών συνθηκών υγιεινής. Η ερημική περιφέρεια του Χαρτούμ περιέχει τέσσερα τεράστια στρατόπεδα (τα Mayo Farms, Jebel Aulia, Darel Salaam και Wadal-Bashir) όπου έχουν αποθηκευτεί 400.000 θύματα της ξηρασίας, της πείνας και του εμφυλίου. Ακόμα, ενάμιση εκατομμύριο εσωτερικά εκτοπισμένων -κυρίως από το νότο- ζουν σε μεγάλο αριθμό εκτεταμένων οικισμών καταληψιών γύρω από τη Σουδανική μητρόπολη.

Παρόμοια, εκατοντάδες χιλιάδες θύματα πολέμου και προσφύγων που επέστρεψαν από το Ιράν και το Πακιστάν, καταλαμβάνουν ένα μεγάλο αριθμό φτωχογειτονιών στις λοφοπλαγιές πάνω από την Καμπούλ, χωρίς νερό και εγκαταστάσεις υγιεινής. «Στην περιοχή Katre Ariana» ανέφερε η Washington Post τον Αύγουστο του 2002, «εκατοντάδες οικογένειες που τράπηκαν σε φυγή λόγω των μαχών μεταξύ των Ταλιμπάν και των δυνάμεων της αντιπολίτευσης στο αγροτικό βόρειο Αφγανιστάν στριμώχνονται μέσα σε ένα λαβύρινθο κατακόρυφων φτωχογειτονιών, χωρίς κουζίνες ή μπάνια και κοιμούνται 15 και 20 σε μια καλύβα». Τα τελευταία χρόνια έχει βρέξει λίγο και πολλά πηγάδια έχουν σταματήσει να δουλεύουν˙ τα παιδιά σε αυτές τις φτωχογειτονιές υποφέρουν από διαρκείς πονόλαιμους και διάφορες ασθένειες λόγω του μολυσμένου νερού. Το προσδόκιμο ζωής είναι από τα χαμηλότερα στον κόσμο.

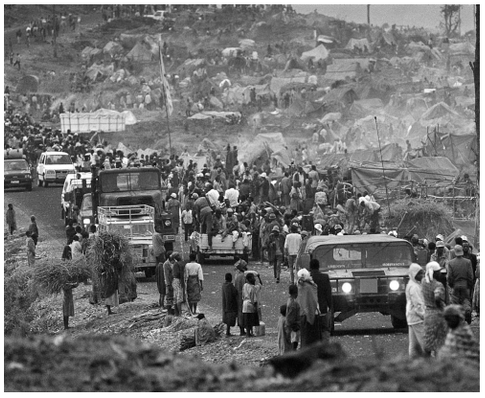

Goma, Ζαΐρ

Δύο από τους μεγαλύτερους πληθυσμούς IDP στον κόσμο βρίσκονται στην Ανγκόλα και την Κολομβία. Η Ανγκόλα αστικοποιήθηκε βίαια από έναν εμφύλιο που διήρκεσε περισσότερο από ένα τέταρτο του αιώνα (1975-2002) -υποκινούμενο από τις μηχανορραφίες της Pretoria και του Λευκού Οίκου- και που εκτόπισε 30 τοις εκατό του πληθυσμού. Πολλοί πρόσφυγες δεν επέστρεψαν ποτέ στα πρώην σπίτια τους στην ερειπωμένη και επικίνδυνη ύπαιθρο, αλλά αντί γι' αυτό προχώρησαν σε καταλήψεις στις θλιβερές *musseques* που περιβάλλουν τη Λουάντα, το Lobito, την Cabinda και άλλες πόλεις. Σαν αποτέλεσμα, η Ανγκόλα, μόλις 14% αστικοποιημένη το 1970, είναι τώρα μια κυρίως αστική χώρα. Περισσότεροι από τους κατοίκους των πόλεών της είναι ταυτόχρονα απελπισμένα φτωχοί και σχεδόν εξολοκλήρου αγνοημένοι από το κράτος, το οποίο εκτιμήθηκε πως ξόδευε μόνο 1% του προϋπολογισμού του για την εκπαίδευση και την πρόνοια το 1998.

Οι λοφοπλαγιές της Καμπούλ, Αφγανιστάν

Παρόμοια, οι ατελείωτοι εμφύλιοι πόλεμοι στην Κολομβία πρόσθεσαν περισσότερους από 400.000 IDP στην αστική ζώνη φτώχειας της Μπογκοτά, που περιλαμβάνει τους τεράστιους άτυπους οικισμούς Sumapaz, CiudadBolivar, Usme και Soacha. «Οι πλέον εκτοπισμένοι», εξηγεί μια ΜΚΟ, «είναι κοινωνικά απόβλητοι, αποκλεισμένοι από την επίσημη ζωή και την απασχόληση. Στην τρέχουσα περίοδο, 653.800 Μπογκοτάνοι (2002) δεν έχουν καμία απασχόληση στην πόλη και, ακόμη πιο σοκαριστικό, οι μισοί από αυτούς είναι κάτω από 29 χρονών». Χωρίς αστικές δεξιότητες και συχνά χωρίς πρόσβαση σε σχολεία, αυτοί οι νεαροί χωρικοί και τα παιδιά τους είναι ιδανικοί νεοσύλλεκτοι για τις συμμορίες των δρόμων και τους παραστρατιωτικούς. Τοπικοί επιχειρηματίες που υπέστησαν λεηλασίες από άτακτα παιδιά, σχηματίζουν, με τη σειρά τους grupos de limpieza (ομάδες καθαρισμού) που έχουν διασυνδέσεις με δεξιά τάγματα θανάτου και τα πτώματα δολοφονημένων παιδιών πετιούνται στην άκρη της πόλης.

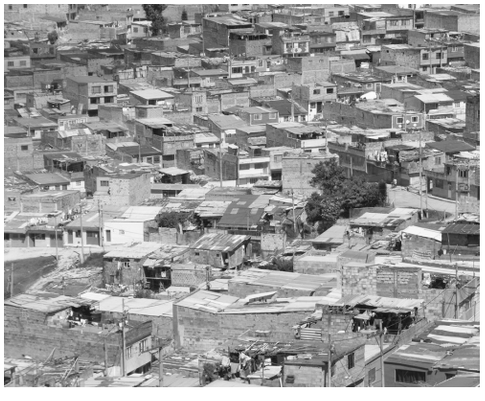

Ciudad Bolivar, Μπογκοτά, Κολομβία

Ο ίδιος εφιάλτης επικρατεί στα περίχωρα του Cali, όπου ο ανθρωπολόγος Michael Taussig επικαλείται την Κόλαση του Δάντη για να περιγράψει τον αγώνα για επιβίωση σε δύο «τεραστίως επικίνδυνες» περιφερειακές φτωχογειτονιές. Το Navarro είναι ένα διαβόητο «βουνό από σκουπίδια» όπου πεινασμένες γυναίκες και παιδιά ψάχνουν στα απορρίμματα ενώ νέοι ένοπλοι (malo de malo -οι χειρότεροι των κακών) είτε προσλαμβάνονται είτε εξολοθρεύονται από δεξιούς παραστρατιωτικούς. Ο άλλος οικισμός, το Carlos Alfredo Diaz, είναι γεμάτο «παιδιά που τρέχουν ολόγυρα με αυτοσχέδιες καραμπίνες και χειροβομβίδες». «Μου γίνεται αισθητό», γράφει ο Taussig, «ότι όπως οι αντάρτες έχουν την πιο σημαντική τους βάση στα ατελείωτα δάση της Caqueta, στην άκρη του πουθενά, στην άκρη της λεκάνης του Αμαζόνιου, έτσι και ο κόσμος των συμμοριών νέων που τρελάθηκαν έχει επίσης το ιερό του δασύλλιο, ακριβώς εδώ στην άκρη της πόλης, όπου οι φτωχογειτονιές ανταμώνουν τα χωράφια με τα ζαχαροκάλαμα, στο Carlos Alfredo Diaz».